

RAPORT Z BADANIA

świadomości potrzeby i zakresu realizacji
działań popularyzatorskich dotyczących
dziedzictwa archeologicznego wśród
środków archeologicznych

2021

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego

Narodowy
Instytut
Dziedzictwa

Sfinansowane ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zamawiający:

Narodowy Instytut Dziedzictwa
ul. M. Kopernika 36/40
00-924 Warszawa
NIP 526 26 54 633

Wykonawca badania:

TEMBOLab Magdalena Urbańska
ul. Miastkowska 86, 60-184, Poznań
tel. 504-365-353
NIP: 7821709499 / REGON: 301059701
e-mail: magda@tembolab.pl

Działalność gospodarcza zarejestrowana pod nr 65261/2009

Zespół

Magdalena Urbańska
Joanna Kwinta
Małgorzata Ciećmierowska
Maja Sibińska

Konsultacja merytoryczna

Aleksandra Chabiera
Dr Agnieszka Oniszcuk
Dr Agata Byszewska-Łasińska

Korekta

Barbara Jankowska, Szarek Wydawnictwo Reklama

Autor zdjęcia na okładce:

Tools photo created by
azerbaijan_stockers - www.freepik.com

SPIS TREŚCI

Spis treści	3
Wykaz skrótów	5
Wprowadzenie	6
I. Metodyka badania	7
I.1. Pytania badawcze	7
I.2. Metodyka badania	7
II. Charakterystyka badanych	9
II.1. Wiek respondentów	9
II.2. Płeć respondentów	9
II.3. Stopień naukowy	10
II.4. Staż pracy badanych	11
II.5. Miejsce zatrudnienia	11
II.6. Częstotliwość udziału w badaniach terenowych	13
II.7. Źródła finansowania badań	16
III. Omówienie wyników badania	17
III.1. Opinia na temat stopnia popularyzacji wiedzy o archeologii w Polsce	17
III.2. Poczucie odpowiedzialności archeologów i archeolożek za popularyzację wiedzy na temat stanowisk i ogólnej wiedzy o archeologii	21
III.3. Osoby i podmioty odpowiedzialne za popularyzowanie wiedzy o archeologii	23
III.4. Wiedza badanych na temat sposobu popularyzowania wiedzy o archeologii ...	24
III.4.1. Źródła wiedzy archeologów i archeolożek o sposobach popularyzacji archeologii	25
III.4.2. Preferowane sposoby zdobywania wiedzy przez archeologów i archeolożki.	26
III.5. Opinia archeologów i archeolożek na temat budowy rekonstrukcji jako metody popularyzującej wiedzę o archeologii	27
III.6. Opinia badanych na temat wpływu poszukiwaczy zabytków na działania popularyzujące wiedzę o archeologii	29
III.7. Działania popularyzatorskie badanych archeologów i archeolożek	31
III.7.1. Treści najczęściej popularyzowane przez archeologów i archeolożki	32
III.7.2. Sposoby prowadzenia działań popularyzatorskich przez archeologów i archeolożki	33
III.7.3. Odbiorcy działań popularyzujących wiedzę o archeologii	35
III.7.4. Wiek odbiorców działań archeologów i archeolożek	36
III.8. Efekty działań popularyzatorskich archeologów i archeolożek	36
III.8.1. Najbardziej i najmniej skuteczne formy popularyzacji wiedzy o archeologii w opinii badanych	38

III.9. Środki/zabiegi/metody popularyzacji stosowane przez archeologów i archeolożki	38
III.10. Działania popularyzujące wiedzę o archeologii przez pracodawców badanych	39
III.11. opinia badanych na temat źródeł finansowania popularyzacji wyników badań przedinwestycyjnych	41
III.12 Opinia badanych na temat wprowadzenia obowiązku popularyzacji wiedzy o archeologii przez archeologów i Archeolożki	43
III.12.1. Finansowanie obowiązkowej popularyzacji wiedzy o archeologii i dziedzictwie archeologicznym	43
III.13. Dodatkowe uwagi.....	45
IV. Wnioski z badania.....	48
V. Bibliografia.....	51
VI. Spis tabel i wykresów.....	52
VI.1. Spis tabel	52
VI.2. Spis wykresów.....	52
VII. Załączniki.....	55
Załącznik nr 1. Kwestionariusz ankiety CATI.....	55

WYKAZ SKRÓTÓW

CATI	Z ang. <i>Computer Assisted Telephone Interview</i> - wywiad telefoniczny wspomagany komputerowo
CAWI	Z ang. <i>Computer Assisted Web Interview</i> - badanie kwestionariuszowe z wykorzystaniem Internetu nadzorowane przez system komputerowy
GDDKiA	Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad
KPOZiOnZ	Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022 uchwalony przez Radę Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019r.
MEiN	Ministerstwo Edukacji i Nauki
MKiDN	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
NCK	Narodowe Centrum Kultury
NCN	Narodowe Centrum Nauki
NGO	Z ang. <i>non-governmental organization</i> - organizacja pozarządowa, niezależna od władz i podmiotów gospodarczych, np. fundacja czy stowarzyszenie
NID	Narodowy Instytut Dziedzictwa
PAN	Polska Akademia Nauk
WKZ	Wojewódzki Konserwator Zabytków
WUOZ	Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków

Niniejszy raport stanowi podsumowanie badań przeprowadzonych w okresie wrzesień-październik 2021r. przez firmę TEMBOLab Magdalena Urbańska na zlecenie Narodowego Instytutu Dziedzictwa (NID).

Narodowy Instytut Dziedzictwa zajmuje się między innymi upowszechnianiem wiedzy i promowaniem postaw użytecznych społecznie wobec dziedzictwa kulturowego Polski (rozumianego jako zabytki, obiekty i zieleń historyczna, historyczne ukształtowanie terenu, założenia urbanistyczne, a także dziedzictwa niematerialnego – tradycje, tożsamość, umiejętności) - w celu wspierania ochrony dziedzictwa i jego wykorzystania w zrównoważonym rozwoju społecznym i gospodarczym. Jednym z zasobów dziedzictwa, o którym wiedza Polaków wymaga zwiększenia, jest dziedzictwo archeologiczne. Porównanie wyników dostępnych badań dotyczących dziedzictwa ogólnie i dziedzictwa archeologicznego pokazało, że to ostatnie jest traktowane inaczej – jako mniej cenne, mniej przystające do współczesności, mające mniejszy potencjał ekonomiczno-społeczny¹. Aby prowadzić skuteczne programy, projekty i kampanie zwiększające świadomość obywateli i ich zainteresowanie zabytkami archeologicznymi, Instytut przeprowadził w 2020 roku badanie wiedzy i postaw Polaków wobec tego zasobu dziedzictwa. Jednocześnie zaistniała potrzeba uzyskania danych o świadomości archeologów co do ich odpowiedzialności za popularyzację i o działaniach edukacyjnych/popularyzatorskich podejmowanych przez nich. Pozwoli to na programowanie skutecznych działań w obszarach, które tego wymagają.

Badanie realizowane było w ramach Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022 (KPOZiOnZ) uchwalonego przez Radę Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 r.

Prezentowany raport składa się z pięciu części. W pierwszej części przedstawiono cele, zakres i metodykę badania. Następnie zaprezentowana została charakterystyka badanych, kolejno przedstawiono wyniki zgromadzone w trakcie badań. Na końcu przedstawiono dodatkowe uwagi zgłoszone przez badanych.

W podsumowaniu zaprezentowano kluczowe dla badania wnioski.

¹ (2021) Oniszczyk A. A Tricky Subject – Archaeology in Opinion Polls on Cultural Heritage. Recent Examples from Poland, *Internet Archaeology* 57. DOI: <https://doi.org/10.11141/ia.57.14>

I. METODYKA BADANIA

Celem badania było uzyskanie danych o świadomości archeologów co do ich odpowiedzialności za popularyzację i o działaniach edukacyjnych/popularyzatorskich podejmowanych przez nich.

I.1. PYTANIA BADAWCZE

Przeprowadzone badanie miało za zadanie odpowiedzieć na następujące pytania badawcze:

1. Jak przedstawia się obraz środowiska archeologów w Polsce?
2. Czy archeolodzy i instytucje skupiające archeologów czują odpowiedzialność za popularyzację dziedzictwa archeologicznego w Polsce?
3. Czy i w jaki sposób środowisko archeologów w Polsce upowszechnia wiedzę o archeologii i dziedzictwie archeologicznym?
4. Które metody popularyzacji wiedzy o archeologii są najbardziej skuteczne, a które najmniej?
5. Kto jest odbiorcą działań popularyzujących archeologię?
6. Jakie są efekty działań popularyzatorskich archeologów?
7. Które podmioty angażują się w popularyzację wiedzy o archeologii w Polsce?
8. Z jakich źródeł finansowane są działania popularyzatorskie i kto powinien je finansować zdaniem środowiska archeologów?
9. Czy wskazane jest wprowadzenie obowiązku upowszechniania wiedzy o archeologii przez środowisko archeologów w Polsce?

I.2. METODYKA BADANIA

W badaniu zastosowano wyłącznie metodę ilościową. Gromadzenie danych przebiegało na podstawie opracowanego kwestionariusza ankiety.

Metody ilościowe mają na celu uzyskanie reprezentatywnego obrazu badanej populacji i przeprowadzane są na podstawie wystandaryzowanego kwestionariusza pytań i odpowiedzi.

W celu zwiększenia prawdopodobieństwa uzyskania niezbędnej próby badawczej Wykonawca zastosował technikę MIX-MODE polegającą na użyciu jednocześnie dwóch uzupełniających się technik badawczych a mianowicie CATI i CAWI. Podyktowane było to przede wszystkim preferencjami uczestników badania.

Respondentami badania były osoby zatrudnione na stanowisku archeologa lub prowadzące działalność gospodarczą w zakresie prac archeologicznych na obszarze kraju.

Według raportu *"Discovering the Archaeologists of Poland 2012-14"* autorstwa K. Liibert, M. Malińskiej, L. Wachowicz i A. Marciniaka z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w Polsce pracuje zawodowo ok. 1000 archeologów².

Na podstawie ustaleń własnych Wykonawcy i sporządzonej bazy danych archeologów i archeolożek zawierającej 900 rekordów dokonano doboru próby, która wyniosła 279 osób, co stanowi 31% badanej populacji.

Otrzymane w ten sposób dane poddane zostały następnie analizom statystycznym i przedstawione w postaci graficznej, tj. tabel i wykresów.

Kwestionariusz ankiety składał się z 7 pytań metryczkowych i 4 sekcji: pytań ogólnych, pytań dla osób, które popularyzują wiedzę archeologiczną, pytań dla osób, które tego nie robią oraz wspólnych dotyczących finansowania działań popularyzatorskich. Pytania do metryczki zawierały dane rozkładu warstwowego badanej grupy: wiek, płeć, staż pracy, stopień naukowy, rodzaj instytucji zatrudniającej, uczestnictwo w badaniach naukowych i sposób ich finansowania.

Kwestionariusz zawierał łącznie 23 pytania merytoryczne, z czego 7 stanowiły pytania otwarte.

Wzór kwestionariusza badania ankietowego stanowi załącznik nr 1 do niniejszego raportu.

² Liibert K., Malińska M., Wachowicz L., Marciniak A., *Discovering the Archaeologists of Europe 2012-14*, UAM, Poznań, 2014r. [dostęp: <http://e-archaeology.org/wp-content/uploads/2016/06/PL-DISCO-Poland-national-report-english.pdf>, 30.08.2021r.]

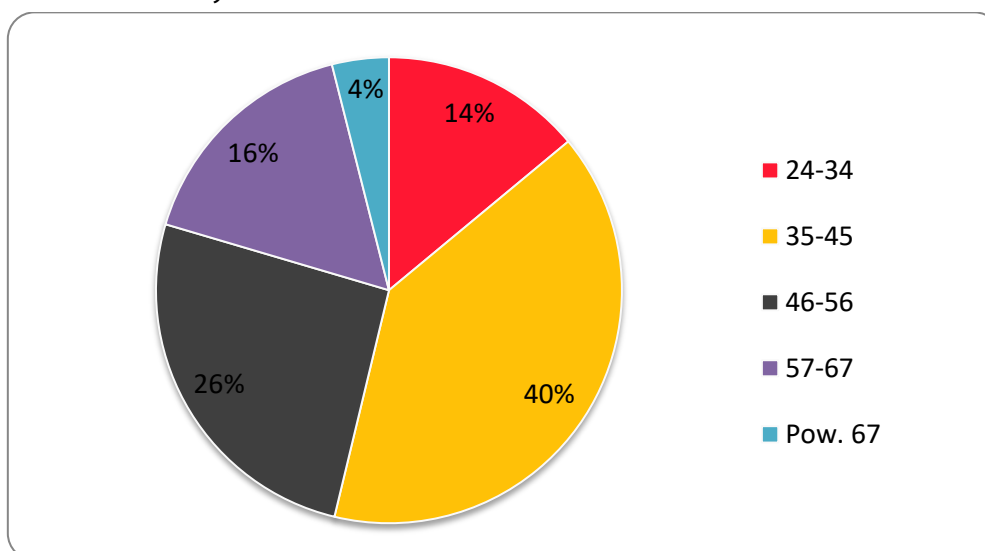
II. CHARAKTERYSTYKA BADANYCH

Środowisko archeologów i archeolożek w Polsce jest zróżnicowane, z tendencją do dominacji kilku cech, które zostały omówione na kolejnych stronach raportu.

II.1. WIEK RESPONDENTÓW

Wśród badanych archeologów i archeolożek przeważały osoby w wieku od 35 do 45 lat (40%). Nieco ponad jedną czwartą badanych (26%) stanowiły osoby w wieku 46-56 lat. 14% badanych stanowiły osoby najmłodsze tj. w wieku 24-34 lata, a 16% - osoby w wieku 57-67 lat. Osoby powyżej 67 roku życia stanowiły 4% wszystkich badanych.

Wykres 1. Wiek badanych

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

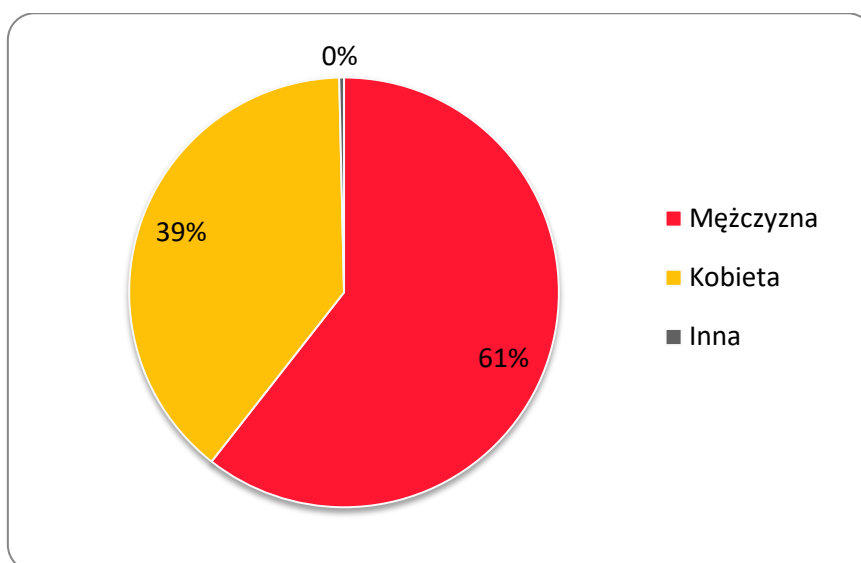
Z przedstawionego wykresu widać, że osoby młode stanowią mniejszość, co oznacza, że w środowisku archeologicznym dominują osoby dojrzałe z dużym doświadczeniem zawodowym.

II.2. PŁEĆ RESPONDENTÓW

W odniesieniu do płci badanych większość stanowili mężczyźni – 61%. Kobiety stanowiły 39% badanych i są wyraźnie grupą niedoreprezentowaną w zawodzie archeologa. W badaniu pojawiła się jedna osoba określająca swoją płeć jako „inna”.

Na wykresie została oznaczona jako 0%, ponieważ statystycznie była to wartość na poziomie trzech promili. ...

Wykres 2. Płeć

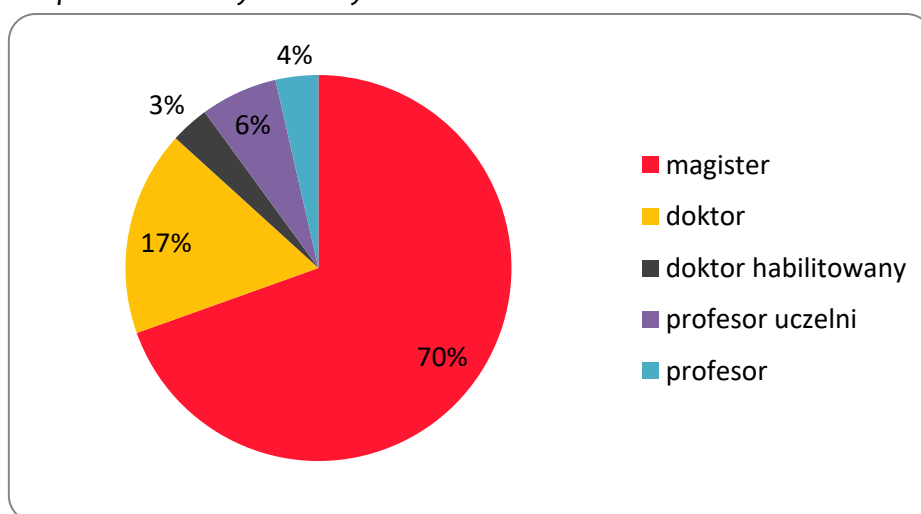

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

II.3. STOPIEŃ NAUKOWY

Zdecydowana większość badanych (70%) posiadała stopień magistra. Tytułem doktora legitymowało się 17% badanych, a doktora habilitowanego – 3%. Tytuł profesora uczelni miało 6% badanych i kolejne 4% – tytuł profesora zwyczajnego.

Wykres 3. Stopień naukowy badanych

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

Kobiet w tym wypadku jest najmniej z tytułem profesora uczelni, a najwięcej posiada tytuł magistra. W przypadku mężczyzn ta struktura przedstawia się podobnie, z tą różnicą, że wśród archeologów jest więcej profesorów zwyczajnych niż doktorów habilitowanych.

Tabela 1. Płeć archeologów i archeolożek a stopień naukowy

Płeć	Stopień naukowy									
	magister		doktor		doktor habilitowany		profesor uczelni		profesor	
Mężczyzna	115	68%	29	17%	5	3%	14	8%	6	4%
Kobieta	79	72%	19	17%	4	4%	4	4%	3	3%
Inna	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	1	100%

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

II.4. STAŻ PRACY BADANYCH

Staż pracy badanych archeologów jest bardzo zróżnicowany, od 1 roku w przypadku kilku osób do 51 lat (jedna kobieta, profesor, pow. 67 r.ż. pracująca na uczelni). Średnia stażu pracy wynosi 20 lat. Co ciekawe mediana i dominanta również wyniosły po 20 lat.

30 osób biorących udział w badaniu pracuje ponad 40 lat na stanowisku archeologa. Najdłuższy staż pracy koreluje z miejscem zatrudnienia. Bowiem osoby najdłużej pracujące w zawodzie archeologa to pracownicy przede wszystkich instytucji publicznych (muzea, administracja, instytucje kultury) oraz uczelnie. Najmniej archeologów z najdłuższym stażem pracuje w służbach konserwatorskich, organizacjach pozarządowych oraz w firmach.

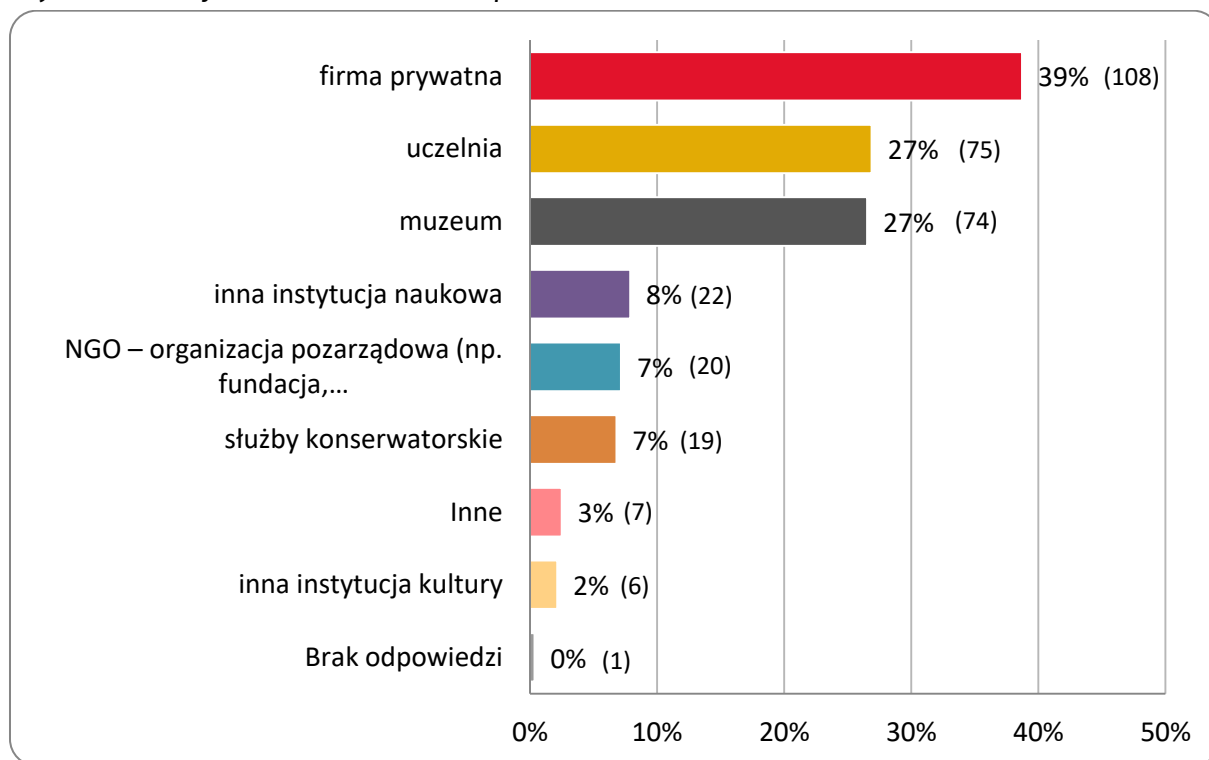
Najdłuższym stażem pracy w zawodzie archeologa pochwalić się mogą przede wszystkim mężczyźni.

II.5. MIEJSCE ZATRUDNIENIA

Większość respondentów – ponad 39% zatrudnionych jest w firmach prywatnych, na podobnym poziomie plasują się muzea i uczelnie, tutaj zatrudnionych jest łącznie 54% ankietowanych. 8% respondentów pracuje w innych niż uczelnie instytucjach naukowych. Okazuje się że w organizacjach pozarządowych pracuje 7%

badanych, podobnie jak w służbach konserwatorskich - 7%. Jedynie 3% badanych pracuje w innych instytucjach kultury. Kilka osób wskazało, że pracuje w innych instytucjach i była to głównie administracja państwowa. .

Wykres 4. Miejsce zatrudnienia respondentów

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

Wykres nie sumuje się do 100% ponieważ można było podać więcej niż jedno miejsce zatrudnienia. W nawiasach podano wartości bezwzględne.

Z badania wynika, że większość tj. 88% pracuje tylko w jednym miejscu, za to 12% badanych jest zatrudnionych w kilku miejscach, najczęściej jest to łączenie własnej firmy z innymi instytucjami, np. uczelniami bądź innymi instytucjami nauki lub kultury.

Z kolei archeolodzy pracujący w muzeach często łączą miejsce pracy z organizacjami pozarządowymi.

Według pozyskanych danych więcej mężczyzn niż kobiet prowadzi firmy lub pracuje na uczelni niż kobiety. Za to więcej kobiet pracuje w instytucjach kultury. W pozostałych typach miejsc pracy płeć nie ma istotnego znaczenia.

Największe zróżnicowanie pracowników pod względem stopnia naukowego wystąpiło na uczelniach i w instytucjach naukowych. Tu pracują zarówno magistrowie, jak i profesorowie zwyczajni. Najmniejsze zróżnicowanie widoczne jest w instytucjach

kultury i służbach konserwatorskich. Tu przeważają archeologowie z tytułem magistra. Niespotykane są tu inne tytuły naukowe. Profesorowie nie pracują w organizacjach pozarządowych, muzeach czy służbach konserwatorskich. Niewielki ich odsetek posiada firmę.

Z zebranych danych wynika również, że w firmach prywatnych pracuje najwięcej osób w przedziale wieku 35-45 lat. To samo dotyczy muzeów i uczelni. Osoby starsze, powyżej 67 r.ż. zatrudniane są głównie w muzeach i na uczelniach. W tabeli 2. widać wyraźnie, że najliczniejsze zatrudnienie występuje w trzech typach pracodawców: firmach, uczelniach i muzeach.

Tabela 2. Miejsce zatrudnienia a wiek badanych

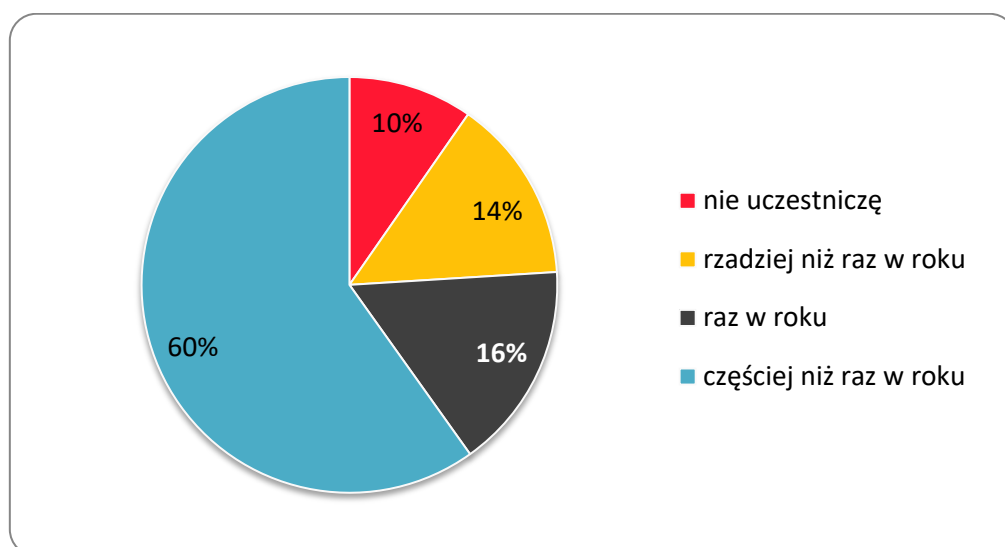
Miejsce zatrudnienia	Wiek:									
	24-34		35-45		46-56		57-67		Pow. 67	
firma prywatna	14	29%	47	36%	27	32%	16	29%	3	19%
Uczelnia	8	17%	30	23%	20	24%	13	23%	4	25%
inna instytucja naukowa	2	4%	6	5%	7	8%	5	9%	1	6%
Muzeum	10	21%	33	25%	14	17%	12	21%	5	31%
inna instytucja kultury	3	6%	1	1%	0	0%	1	2%	1	6%
służby konserwatorskie	4	8%	3	2%	7	8%	2	4%	2	13%
NGO	4	8%	10	8%	4	5%	2	4%	0	0%
Inne	3	6%	1	1%	5	6%	5	9%	0	0%

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

II.6. CZĘSTOTLIWOŚĆ UDZIAŁU W BADANIACH TERENOWYCH

Zdecydowana większość badanych (60%) uczestniczy w badaniach terenowych częściej niż raz w roku. Widać zatem, że badani archeolodzy i archeolożki są aktywni w terenie. Raz w roku uczestniczy w badaniach 16% badanych, a rzadziej niż raz w roku – 14%. Co dziesiąty badany w ogóle nie uczestniczy w badaniach terenowych.

Wykres 5. Jak często uczestniczy Pan/Pani w badaniach terenowych?

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

Częstotliwość udziału w badaniach terenowych spada wraz z wiekiem. Choć jak pokazuje tabela 3., młodzi archeolodzy (24-34 lata) również nie stanowią większości w strukturze pracowników terenowych. Największe zaangażowanie w prace terenowe dotyczy archeologów w przedziale wieku 35-45 lat.

Tabela 3. Częstotliwość udziału w badaniach a wiek respondentów

Jak często uczestniczy Pan/Pani w badaniach terenowych?	Wiek:									
	24-34		35-45		46-56		57-67		Pow. 67	
nie uczestniczę	4	15%	7	26%	6	22%	9	33%	1	4%
rzadziej niż raz w roku	4	10%	11	28%	15	38%	8	20%	2	5%
raz w roku	4	9%	19	42%	6	13%	10	22%	6	13%
częściej niż raz w roku	27	16%	74	44%	45	27%	19	11%	2	1%

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

Częstotliwość udziału w badaniach terenowych jest wyraźnie skorelowana z posiadanym przez ankietowanych stopniem naukowym.. Osoby z wyższymi tytułami naukowymi najrzadziej biorą udział w pracach archeologicznych w terenie.

Tabela 4. Częstotliwość udziału w badaniach a stopień naukowy

Jak często uczestniczy Pan/Pani w badaniach terenowych?	Stopień naukowy									
	magister		doktor		doktor habilitowany		profesor uczelni		profesor	
nie uczestniczę	21	78%	3	11%	0	0%	2	7%	1	4%
rzadziej niż raz w roku	23	58%	6	15%	3	8%	2	5%	6	15%
raz w roku	20	44%	16	36%	2	4%	5	11%	2	4%
częściej niż raz w roku	130	78%	23	14%	4	2%	9	5%	1	1%

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

Na podstawie zestawienia w tabeli 5. można uznać, iż częstotliwość udziału w badaniach terenowych skorelowana jest z miejscem zatrudnienia. Najczęściej w terenie pracują osoby zatrudnione w firmach, w tym osoby prowadzące działalność gospodarczą. Za to osoby pracujące w służbach konserwatorskich statystycznie stanowią najliczniejszą grupę, która nie bierze udziału w badaniach terenowych w ogóle. Respondenci badania reprezentujący organizacje pozarządowe zadeklarowali, że wszyscy biorą udział w badaniach terenowych.

Tabela 5. Częstotliwość udziału w badaniach terenowych a miejsce zatrudnienia

Czy firma lub instytucja, w której Pan/Pani pracuje, wspiera Pana/Panią w działaniach popularyzatorskich dot. wiedzy o archeologii i dziedzictwie archeologicznym?	Jak często uczestniczy Pan/Pani w badaniach terenowych?							
	nie uczestniczę		rzadziej niż raz w roku		raz w roku		częściej niż raz w roku	
firma prywatna	5	17%	3	6%	11	20%	88	44%
Uczelnia	3	10%	16	33%	21	38%	35	17%
inna instytucja naukowa	1	3%	5	10%	2	4%	13	6%
Muzeum	10	33%	14	29%	15	27%	35	17%
inna instytucja kultury	1	3%	0	0%	1	2%	4	2%
służby konserwatorskie	7	23%	3	6%	3	5%	5	2%
NGO	0	0%	3	6%	1	2%	16	8%
Inne	3	10%	4	8%	1	2%	6	3%

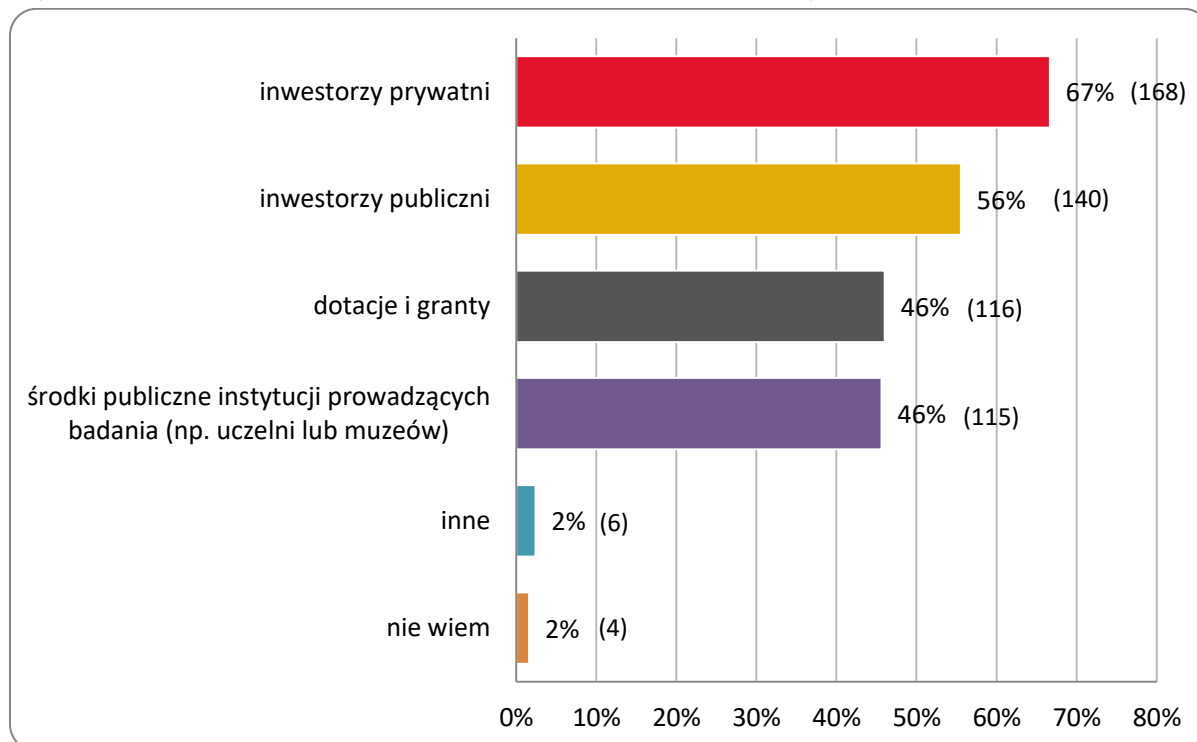
Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

II.7. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA BADAŃ

Inwestorzy prywatni są najczęstszym źródłem (67%) finansowania badań, w których biorą udział badani. Dla ponad połowy badanych (56%) źródłem finansowania badań są inwestorzy publiczni. Spory odsetek (ponad 46%) źródeł finansowania stanowią dotacje i granty oraz środki publiczne instytucji prowadzących badania (np. uczelnie lub muzeów). 2% badanych wskazało na inne źródła finansowania badań, wśród których wymieniono przede wszystkim środki własne. Tyle samo respondentów (2%) wskazywało, że nie wie z jakiego źródła finansowane są badania.

Wyniki nie sumują się do 100% z uwagi na to, że badani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź. W nawiasach podano wartości bezwzględne.

Wykres 6. Z jakich źródeł finansowane są badania, w których bierze Pan/Pani udział?

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=252)

Z przeprowadzonej analizy danych wynika, że występuje korelacja pomiędzy miejscem pracy archeologów a źródłem finansowania prowadzonych przez nich badań. Firmy najczęściej zależne są od inwestorów prywatnych i publicznych. Natomiast uczelnie od dotacji i grantów oraz środków publicznych. Muzea finansowane są z kolei głównie ze środków publicznych, choć w gronie sponsorów badań archeologicznych znajdują się również inwestorzy prywatni. Z uwagi na specyfikę działania i umocowanie prawne poszczególnych typów instytucji-pracodawców przedstawione źródła

finansowania wydają się być dla nich typowe.

Tabela 6. Źródła finansowania badań a miejsce zatrudnienia badanych

Miejsce zatrudnienia	Źródła finansowane badań, w których biorą udział respondenci											
	dotacje i granty		środki publiczne instytucji		inwestorzy publiczni		inwestorzy prywatni		inne		nie wiem	
firma prywatna	22	15%	26	18%	80	50%	96	47%	3	15%	1	20%
Uczelnia	57	38%	46	31%	21	13%	29	14%	3	15%	0	0%
inna instytucja naukowa	16	11%	11	7%	9	6%	9	4%	2	10%	0	0%
Muzeum	29	19%	44	30%	25	16%	40	20%	6	30%	1	20%
inna instytucja kultury	4	3%	3	2%	3	2%	3	1%	0	0%	1	20%
służby konserwatorskie	3	2%	2	1%	5	3%	5	2%	2	10%	2	40%
NGO	15	10%	10	7%	11	7%	14	7%	3	15%	0	0%
Inne	3	2%	6	4%	7	4%	8	4%	1	5%	0	0%

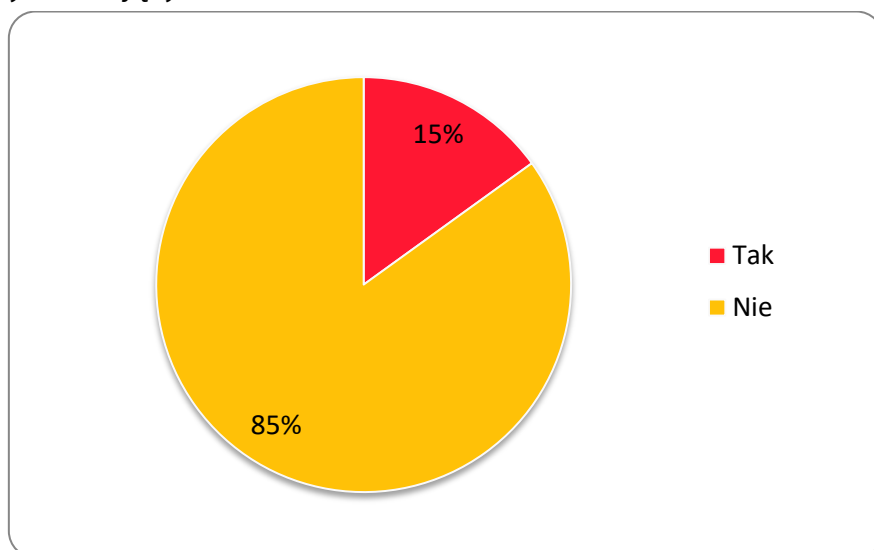
Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=252)

III. OMÓWIENIE WYNIKÓW BADANIA

III.1. OPINIA NA TEMAT STOPNIA POPULARYZACJI WIEDZY O ARCHEOLOGII W POLSCE

Jedynie 15% badanych uważa, że wiedza o archeologii jest popularyzowana w Polsce w stopniu wystarczającym. Osoby te dostrzegają obecnie łatwy dostęp do tego typu wiedzy (np. dzięki organizowanym wydarzeniom, festynom, spotkaniom, imprezom). Promocja informacji związanych z archeologią odbywa się również w mediach, specjalistycznych portalach internetowych czy czasopismach popularno-naukowych.

Wykres 7. Czy wg Pana/Pani wiedza o archeologii jest popularyzowana w Polsce w stopniu wystarczającym?

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

Przeważająca większość badanych (85%, 237 os.) jest jednak przeciwnego zdania i twierdzi, że wiedza o archeologii nie jest popularyzowana w kraju w stopniu wystarczającym. Wśród przyczyn tej sytuacji wymieniono wiele różnorodnych kwestii, z których najważniejsze dotyczyły:

- Niskiej świadomości społecznej czym jest archeologia i błędnego jej kojarzenia – 25% (60 os.);
- Podejścia samych archeologów i hermetyczności ich środowiska – 9% (21 os.);
- Niezrozumienia i negatywnego nastawienia inwestorów do badań archeologicznych – 8% (19 os.);
- Słabego wykorzystania mediów (w tym: mediów społecznościowych i form filmowych) w popularyzowaniu wiedzy o archeologii – 8% (19 os.);
- Braku edukacji, niewystarczających treści dotyczących archeologii w programach szkolnych – 8% (20 os.);
- Braku upowszechniania wyników badań szerokiej publiczności (za mało spotkań, za mało opracowań popularnonaukowych, itp.) – 7% (16 os.);
- Braku funduszy na popularyzację działań archeologicznych – 3% (6 os.).

5% badanych uważa, że sytuacja dotycząca popularyzowania wiedzy o archeologii mogłaby wyglądać lepiej. 3% ankietowanych nie potrafi powiedzieć

dlaczego uważa, że popularyzowanie wiedzy o archeologii jest niewystarczające. 13% stanowiły inne, pojedyncze odpowiedzi.

„Nie jest źle ale wciąż jest to stopień niewystarczający. Promocja dziedzictwa powinna być realizowana zarówno na skale ogólnopolską, europejską i światową. Ważne jednak jest to, aby promować dziedzictwo w regionie, wśród dzieci i młodzieży, ale też i dorosłych”.

Promocja i edukacja powinna dotyczyć rozwijania świadomości, że dziedzictwo należy do każdego, jest naszym wspólnym dobrem i powinno być ogólnodostępne”.

„Małe izby pamięci, tablice informacyjne i programy edukacyjne są niezbędne”.

[odpowiedź na pytanie otwarte]

Wśród osób, które uznały, że wiedza o archeologii nie jest popularyzowana w wystarczającym stopniu, najliczniejszą grupę stanowią osoby z wykształceniem magisterskim. Im wyższy stopień naukowy, tym mniej osób jest zdania, że wiedza ta nie jest popularyzowana w stopniu wystarczającym.

Tabela 7. Stopień naukowy badanych a opinia nt. poziomu popularyzacji wiedzy o archeologii

Czy wg Pana/Pani wiedza o archeologii jest popularyzowana w Polsce w stopniu wystarczającym?	Stopień naukowy									
	magister		doktor		doktor habilitowany		profesor uczelni		profesor	
Tak	26	62%	8	19%	3	7%	3	7%	2	5%
Nie	168	71%	40	17%	6	3%	15	6%	8	3%

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

Z przeprowadzonego badania wynika, iż największy odsetek badanych archeologów, którzy są skłonni przyznać, że popularyzacja wiedzy o archeologii i jej dziedzictwie jest realizowana w sposób wystarczający dotyczy osób pracujących w firmach (30%), na uczelni (22%) i w muzeach (30%).

Tabela 8. Miejsce zatrudnienia a opinia nt. poziomu popularyzacji wiedzy o archeologii

Miejsce zatrudnienia	Czy wg Pana/Pani wiedza o archeologii jest popularyzowana w Polsce w stopniu wystarczającym?			
	Tak		Nie	
firma prywatna	15	30%	92	32%
Uczelnia	11	22%	64	22%
inna instytucja naukowa	5	10%	16	6%
Muzeum	15	30%	59	21%
inna instytucja kultury	1	2%	5	2%
służby konserwatorskie	2	4%	16	6%
NGO	0	0%	20	7%
Inne	1	2%	13	5%

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

Dane w tabeli 8. nie sumują się do 100%, ponieważ badani mogli zaznaczyć, że pracują w więcej niż jednym miejscu, co przełożyło się na rozłożenie ich odpowiedzi do kilka grup. Dlatego liczba odpowiedzi jest większa niż przyjęta próba.

Wiek badanych nie stanowi zmiennej, która mogłaby korelować z opinią o poziomie upowszechniania wiedzy o archeologii w Polsce. Wyjątek stanowią osoby pow. 67 r.ż. bowiem więcej z nich przychyliła się do opinii, że obecna działania są wystarczające (17%), niż że nie są (2%). Pozostałe grupy wiekowe są zdecydowane, że wiedza o archeologii nie jest popularyzowana w stopniu wystarczającym, na co wskazuje tabela 8.

Tabela 9. Wiek badanych a opinia nt. poziomu popularyzacji wiedzy o archeologii

Wiek:	Czy wg Pana/Pani wiedza o archeologii jest popularyzowana w Polsce w stopniu wystarczającym?			
	Tak		Nie	
24-34	3	7%	36	15%
35-45	17	40%	94	40%
46-56	8	19%	64	27%
57-67	7	17%	39	16%
Pow. 67	7	17%	4	2%

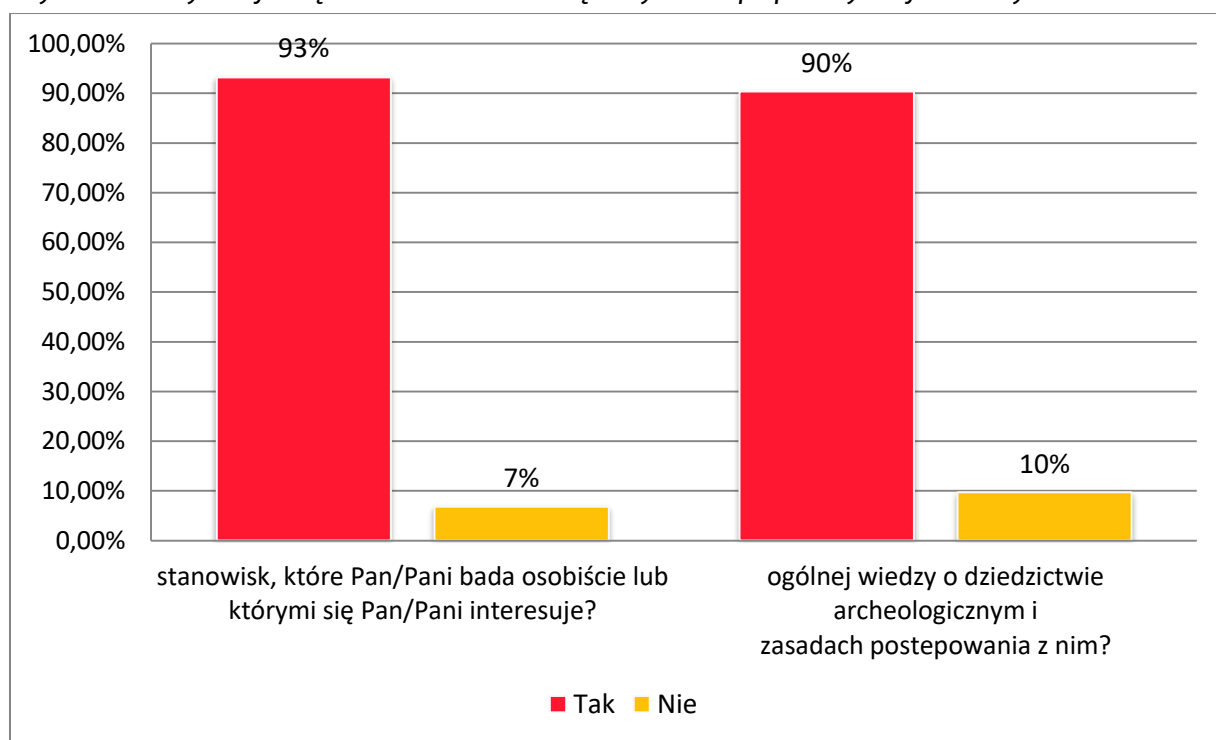
Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

III.2. POCZUCIE ODPOWIEDZIALNOŚCI ARCHEOLOGÓW I ARCHEOLOŻEK ZA POPULARYZACJĘ WIEDZY NA TEMAT STANOWISK I OGÓLNEJ WIEDZY O ARCHEOLOGII

Zdecydowana większość badanych czuje się zobowiązana do popularyzacji wiedzy na temat archeologii – zarówno dotyczącej stanowisk, które osobiście bada lub którymi się interesuje (93%), jak i wiedzy ogólnej o dziedzictwie archeologicznym i zasadach postępowania z nim (90%).

10% respondentów nie czuje się zobowiązanych do przekazywania ogólnej wiedzy o dziedzictwie archeologicznym i zasadach postępowania z nim, a 7% nie czuje zobowiązania do przekazywania wiedzy na temat stanowisk, którymi się zajmuje.

Wykres 8. Czy czuje się Pan/Pani zobowiązany/a do popularyzacji wiedzy na temat:

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

W obu przypadkach profesorzy uczelni są grupą, która poczuwa się w całości do popularyzowania wiedzy na wskazane tematy. Pozostałe grupy respondentów wystąpiły zarówno w odpowiedziach na „TAK”, jak i „NIE”, co widać w tabeli 10 i 11.

Tabela 10. Stopień naukowy badanych a poczucie obowiązku popularyzowania ogólnej wiedzy o dziedzictwie archeologicznym

Stopień naukowy	Czy czuje się Pan/Pani zobowiązany/a do popularyzacji wiedzy na temat ogólnej wiedzy o dziedzictwie archeologicznym i zasadach postępowania z nim?			
	Tak		Nie	
magister	176	91%	18	9%
doktor	43	90%	5	10%
doktor habilitowany	7	78%	2	22%
profesor uczelni	18	100%	0	0%
profesor	8	80%	2	20%

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

Tabela 11. Stopień naukowy badanych a poczucie obowiązku popularyzowania wiedzy nt. stanowisk archeologicznych badanych

Stopień naukowy	Czy czuje się Pan/Pani zobowiązany/a do popularyzacji wiedzy na temat stanowisk, które Pan/Pani bada osobiście lub którymi się Pan/Pani interesuje?			
	Tak		Nie	
magister	179	92%	15	8%
doktor	45	94%	3	6%
doktor habilitowany	9	100%	0	0%
profesor uczelni	18	100%	0	0%
profesor	9	90%	1	10%

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

Nie występuje w omawianym punkcie korelacja ze względu na płeć. Natomiast wiek odgrywa tu pewną rolę. Z analiz wynika, że więcej młodych archeologów i archeolożek odczuwa obowiązek popularyzacji wiedzy archeologicznej, niż nie odczuwa. Po drugiej stronie są z kolei osoby pomiędzy 57 a 67 lat, które w większości nie odczuwają takiej potrzeby, niż te, które ją odczuwają. W przypadku pozostałych grup wiekowych rozkład pozostaje równomierny.

III.3. OSOBY I PODMIOTY ODPOWIEDZIALNE ZA POPULARYZOWANIE WIEDZY O ARCHEOLOGII

Zdaniem badanych archeologów i archeolożek popularyzacja wiedzy na temat archeologii i dziedzictwa archeologicznego to zadanie przede wszystkim dla samych archeologów i archeolożek (wskazanych przez 77% badanych), ale również dla instytucji kultury (68%), służb konserwatorskich (61%) i dziennikarzy (57%). Za rozpowszechnianie wiedzy archeologicznej powinni również odpowiadać archeolodzy-muzealnicy (wskazani przez 40% badanych) oraz archeolodzy terenowi (27%). Spory odsetek badanych (17%) miał także inne propozycje grup popularyzatorów.

Uzyskane odpowiedzi można przyporządkować do kilku kategorii nadrzędnych. Po pierwsze instytucje edukacyjne - tutaj pojawili się przede wszystkim nauczyciele historii w szkołach i to na różnych poziomach – zarówno podstawowym, jak i średnim, a także środowisko akademickie oraz samorząd lokalny. Ankietowani wskazywali także, że popularyzacją powinny zajmować się również media, w tym: media społecznościowe, lokalna prasa, media, rozumiane jako dziennikarze, ale tacy, którzy znają się na temacie, „(...) a jeśli nie to, żeby mieli możliwość współpracy z profesjonalistą, więc może warto przemyśleć, aby powstał zawodowi popularyzatorzy archeologii, którzy będą fachowcami w tym temacie”.

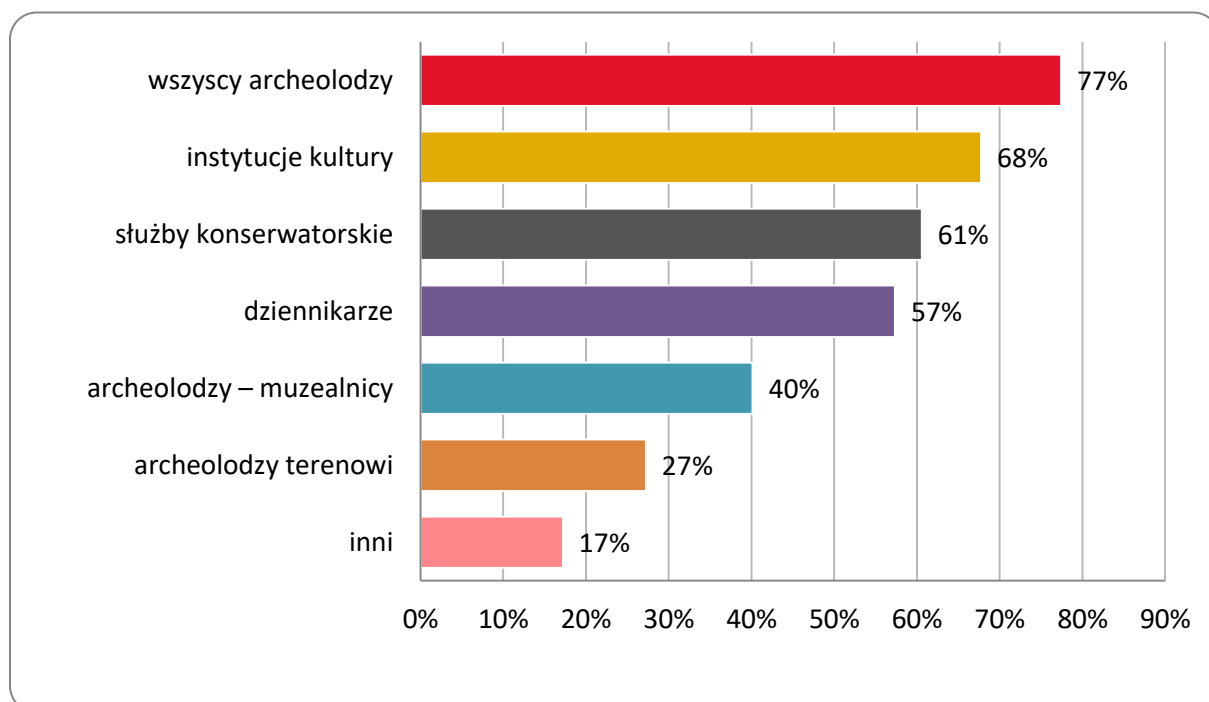
Ciekawą grupą, wskazaną przez badanych do popularyzowania archeologii są prywatni producenci filmowi i programy na wysokim poziomie naukowym, montażowym i realizacyjnym.

Wiedzę o archeologii można przekazywać także za pomocą festynów czy innych wydarzeń dla społeczności lokalnej. Pojawiły się głosy, że organizacje pozarządowe działające ogólnokrajowo, wojewódzko, czy też na określonym terenie mogłyby być odpowiedzialne za popularyzowanie takiej wiedzy. „Popularyzowanie ma sens na poziomie oddolnym jako praca u podstaw”.

Dla respondentów ważne jest, aby wiedzę przekazywały osoby kompetentne zarówno w zakresie archeologii, jak i komunikacji społecznej. Chodzi o specjalistów obeznanych w temacie, o takie osoby, które potrafią mówić o swoich badaniach i przekazywać wiedzę, mogą to być np. studenci czy doktoranci archeologii, osoby z wykształceniem archeologicznym i przygotowaniem pedagogicznym. Ważne jest, aby to były osoby, których stanowiska pracy zostały powołane w tym celu, a nie przypadkowi entuzjaści w Internecie i lokalni działacze/hobbyści/aktywiści.

Szczegółowy rozkład odpowiedzi prezentuje poniższy wykres.

Wykres 9. Kto powinien Pana/Pani zdaniem popularyzować w społeczeństwie wiedzę na temat wyników badań, archeologii i dziedzictwa archeologicznego?

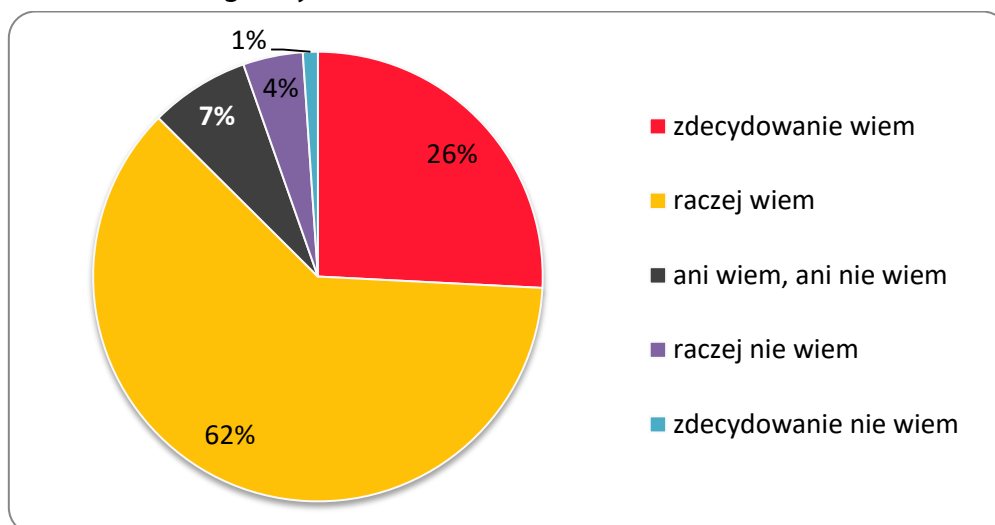
Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

Należy zaznaczyć, że dane na wykresie nie sumują się do 100%, ponieważ wybór odpowiedzi w tym pytaniu był wielokrotny.

III.4. WIEDZA BADANYCH NA TEMAT SPOSOBU POPULARYZOWANIA WIEDZY O ARCHEOLOGII

Oprócz konkretnych wskazań osób i podmiotów, które powinny odpowiadać za popularyzację wiedzy archeologicznej, badani czują się również kompetentni w sposobach popularyzacji tej wiedzy. Aż 88% badanych wie, w jaki sposób popularyzować wiedzę o archeologii i dziedzictwie archeologicznym (w tym: 26% jest tego zdecydowanie pewna, a 62% raczej wie). Jedynie 5% badanych nie ma pomysłu i nie wie, w jaki sposób popularyzować wiedzę archeologiczną. Z tych odpowiedzi wynika, że środowisko dość dobrze wie co należałoby robić, aby ta wiedza docierała do niearcheologów.

Wykres 10. Czy wie Pan/Pani, w jaki sposób popularyzować wiedzę o archeologii i dziedzictwie archeologicznym?

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

III.4.1. Źródła wiedzy archeologów i archeolożek o sposobach popularyzacji archeologii

Wiedzę na temat sposobów popularyzowania treści z zakresu archeologii badani zdobyli przede wszystkim przez własne doświadczenie – zarówno przez pracę zawodową, jak i przez studia. Niektórzy wskazywali również na wzorowanie się na działaniach naukowych ośrodków zachodnich, udział w projektach międzynarodowych, zapoznawanie się z zagranicznymi czasopismami naukowymi, literaturą i zasobami cyfrowymi, treściami zawartymi w mediach społecznościowych.

„Poprzez obserwację, jak propagowana jest archeologia w krajach zachodniej Europy, lekturę fachowej literatury”.

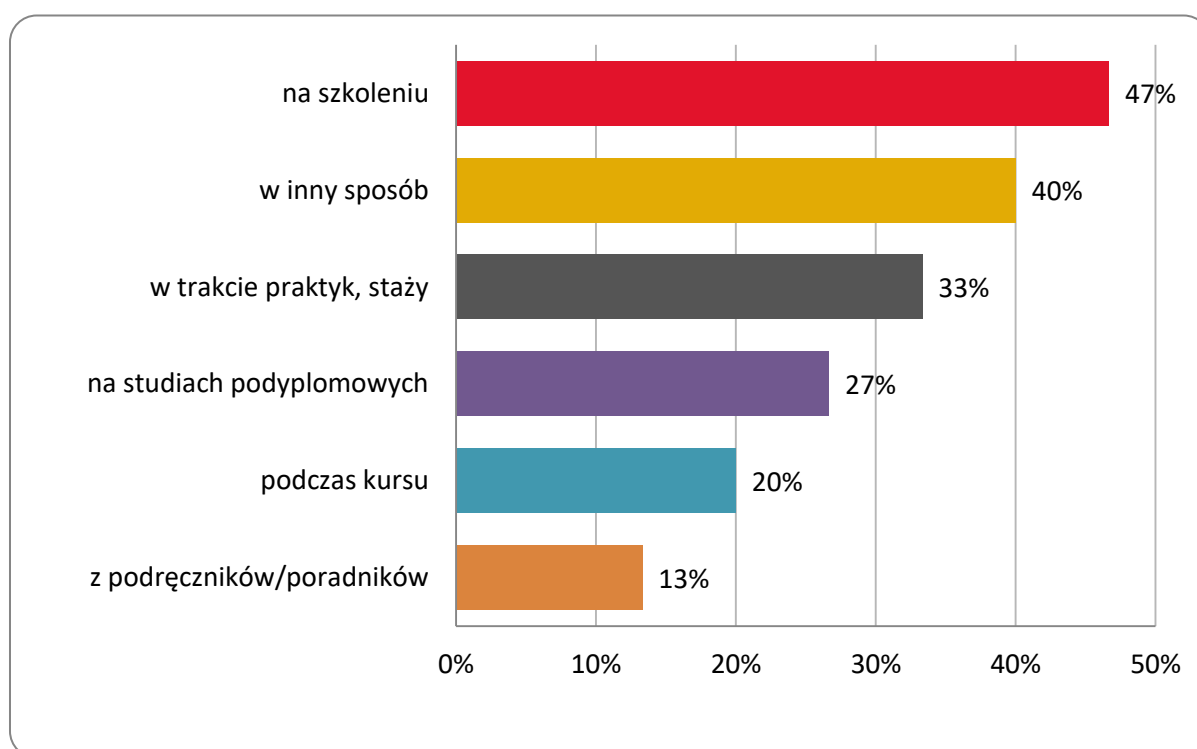
„Z własnych obserwacji przez lata praktyki, potem pracy. Rozmawiam z ludźmi i wiem, jakie najczęściej padają pytania - co może zainteresować praktycznie każdego, jak prowadzić taką rozmowę, żeby pokazać rozmówcy, że tak naprawdę każdy troszkę interesuje się archeologią. Z obserwacji profili branżowych, hobbystycznych, turystycznych w mediach społecznościowych - widzę, jakie tematy związane z archeologią przyciągają ludzi i wzbudzają zainteresowanie nie tylko osób związanych z branżą. Z odwiedzin w rezerwach archeologicznych”.

[odpowiedź na pytanie otwarte]

III.4.2. Preferowane sposoby zdobywania wiedzy przez archeologów i archeolożki

Spośród osób (tylko 27), które nie znały sposobów, dzięki którym można popularyzować wiedzę archeologiczną, niemal połowa (47%) chciałaby poznać te sposoby na szkoleniu. Pozostałe preferowane formuły pozyskania wiedzy w omawianym zakresie to: praktyki i staże (33%), studia podyplomowe (27%), kurs (20%) i podręcznik (13%). Wśród innych wskazanych możliwości pojawiły się jeszcze media oraz regularne studia. Były też osoby, które stwierdziły, że nie chcą poszerzać swojej wiedzy w omawianym zakresie.

Wykres 11. W jaki sposób chciał(a)by się Pan/Pani tego dowiedzieć?

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=27)

Należy zaznaczyć, że dane na wykresie nie sumują się do 100%, ponieważ wybór odpowiedzi w tym pytaniu był wielokrotny.

III.5. OPINIA ARCHEOLOGÓW I ARCHEOLOŻEK NA TEMAT BUDOWY REKONSTRUKCJI JAKO METODY POPULARYZUJĄCEJ WIEDZĘ O ARCHEOLOGII

Respondenci zostali poproszeni o swobodne opinie (w formie odpowiedzi na pytanie otwarte) na temat budowy rekonstrukcji jako metody popularyzacji wiedzy o archeologii i dziedzictwie archeologicznym.

Zdecydowana większość opinii (ponad 200 badanych) była jednoznacznie pozytywna, choć sporo opinii zwracało uwagę na określone warunki, które muszą być spełnione, aby dana rekonstrukcja przyniosła efekt w postaci rzeczywistej popularyzacji nauki. Ci badani, którzy uważają, że rekonstrukcje na stanowisku archeologicznym są bardzo dobrym pomysłem, ponieważ przybliżają przeszłość niearcheologom, zaznaczają jednocześnie, że najważniejsze jest, aby nie niszczyły istniejących obiektów oraz były zrealizowane prawidłowo pod kątem merytorycznym, w oparciu o rzetelne badania.

„Pozytywna, jeśli jest to możliwe, to należy to robić. Jeżeli jest to namacalne, to do ludzi to bardziej przemawia”.

„Dobre rekonstrukcje są na pewno pomocne w popularyzacji, ale muszą opierać się na wynikach badań archeologicznych i raczej być budowane w pobliżu stanowisk archeologicznych, a nie bezpośrednio na nich. Poza tym muszą być "żywe", tzn. muszą się w nich odbywać najróżniejsze imprezy, wydarzenia popularyzujące archeologię i historię”.

[odpowiedź na pytanie otwarte]

Niemniej jednak większość respondentów uważa, że rekonstrukcje powinny być budowane poza stanowiskami. Powołano się w tym zakresie głównie na istniejące kwestie prawne.

„Stanowisko jest obiektem chronionym prawnie, możemy robić rekonstrukcje, ale poza obszarem stanowisk, przykładem być może Gród w Raduszu”.

[odpowiedź na pytanie otwarte]

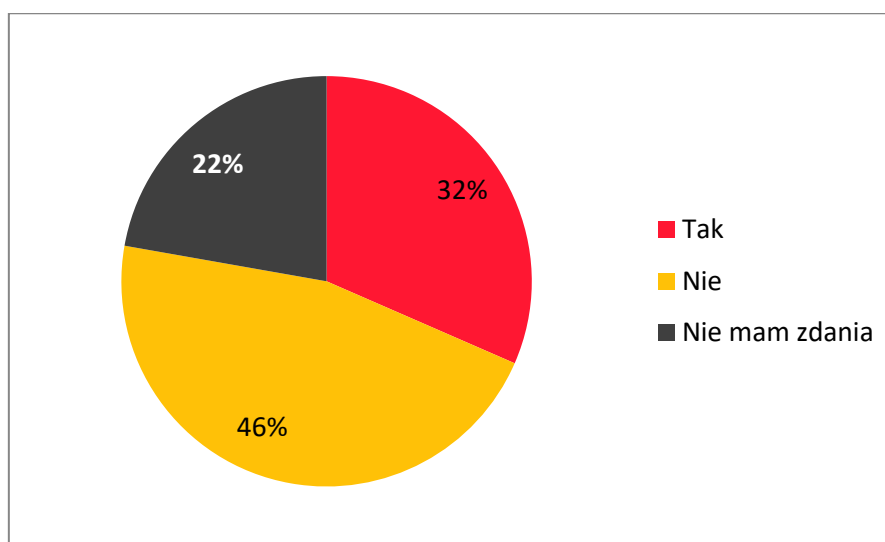
Opinii negatywnych lub sceptycznych nt. rekonstrukcji jako formy popularyzowania wiedzy o archeologii było zdecydowanie mniej. Z odpowiedzi wynika, że negatywna opinia związana jest z obawami o ewentualne zniszczenia zabytków.

„Tutaj trzeba się bardzo mocno zastanowić. Rekonstrukcje są spektakularne ale trzeba uważać by nie zniszczyć przy okazji oryginalnej zabytkowej masy”.

[odpowiedź na pytanie otwarte]

Zdaniem większości badanych, tj. 46%, lepszym pomysłem na popularyzowanie wiedzy o archeologii jest budowanie rekonstrukcji poza obszarem stanowiska. 32% respondentów twierdzi za to, że rekonstrukcje budowane na stanowiskach archeologicznych są skuteczniejszym sposobem popularyzacji wiedzy o archeologii i dziedzictwie archeologicznym, niż usytuowanie poza nimi. 22% badanych nie miało w tym zakresie zdania, co pokazuje poniższy wykres.

Wykres 12. Czy uważa Pan/Pani, że rekonstrukcje budowane na stanowiskach archeologicznych są skuteczniejszym sposobem popularyzacji wiedzy o archeologii i dziedzictwie archeologicznym niż te usytuowane poza obszarem stanowiska?

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

Głównym powodem, dla którego rekonstrukcje na stanowisku archeologicznym nie są skuteczniejszym sposobem popularyzacji wiedzy o archeologii jest troska o sam teren stanowiska.

„Rozumiem potrzebę rekonstrukcji na terenie stanowiska, aby pokazać to tutaj kiedyś stało. Ale może się to wiązać również z destrukcją samego stanowiska. Poza tym argument, że przedstawiamy coś w jego oryginalnym otoczeniu jest błędny, ponieważ tak jak i stanowisko, tak otoczenie uległo znacznej zmianie. Tego typu rekonstrukcje mogą w sukcesem powstawać poza obrębem stanowisk, gdzie im nie zagrażają, ale również pozwalają na stworzenie większego centrum edukacyjnego”.

„Każda rekonstrukcja na stanowisku niszczy stanowisko”.

[odpowiedź na pytanie otwarte]

Odpowiedzi oceniające rekonstrukcje na stanowisku archeologicznym jako bardziej skuteczny sposób popularyzacji wiedzy niż rekonstrukcje poza stanowiskami, odnosiły się przede wszystkim do szczególnej atmosfery danego miejsca, lepiej odzwierciedlającej rzeczywistość i skuteczniej oddziałującej na wyobraźnię odwiedzających.

„Łatwiej ludziom przedstawić historię danego stanowiska, na którym się znajdują i uświadomić im, że stoją w miejscu, gdzie kiedyś faktycznie istniała taka budowla”.

[odpowiedź na pytanie otwarte]

III.6. OPINIA BADANYCH NA TEMAT WPŁYWU POSZUKIWACZY ZABYTKÓW NA DZIAŁANIA POPULARYZUJĄCE WIEDZĘ O ARCHEOLOGII

Zdecydowana większość badanych ma negatywny stosunek do poszukiwań zabytków i nie chodzi tylko o popularyzowanie wiedzy o odkryciach archeologicznych. Zawodowi archeolodzy zarzucają poszukiwaczom sprowadzenie archeologii do wykopywania fantów z ziemi, brak zrozumienia na czym w ogóle polega działalność archeologiczna. Ponadto twierdzą, że poszukiwacze przez brak odpowiednich kompetencji powodują niszczenie znalezisk czy wykopalisk.

Jedna grupa twierdzi, że poszukiwacze nie mają wpływu na popularyzację wiedzy o archeologii, a druga uważa, że mają oni duży wpływ i są lepiej rozumiani przez zwykłych odbiorców.

Jak twierdzą badani, sprzyjają temu programy telewizyjne a nawet ogólnodostępne kanały na Youtube.

„Zupełnie nie działają na popularyzację, raczej na pozyskiwanie przedmiotów”

„Z jednej strony na pewno wpływają na zwiększenie zainteresowania przeszłością i dziedzictwem kulturowym naszego terenu. Z drugiej strony, tworzą fałszywy obraz prac wykopaliskowych, poszukiwań i badań nad przeszłością człowieka - treści zawarte w programach o poszukiwaczach, przypominają raczej XIX wieczną działalność archeologii kolonialnej w rejonie Afryki i Ameryki Południowej, gdzie poszukiwano i rabowano skarby, a nie gromadzono dane”.

„Wywierają duży wpływ. Przykład: programy telewizyjne skupione na poszukiwaczach cieszą się sporą oglądalnością. Niestety brak podobnych programów z udziałem archeologów, które mogłyby stanowić atrakcyjną konkurencję”.

[odpowiedź na pytanie otwarte]

Badani uważają, że w dużym stopniu zależy to od samych poszukiwaczy. Poza tym, jeśli ich działania będą odbywały się we współpracy z archeologami bądź pod określonym kierunkiem (czy wręcz nadzorem) służb konserwatorskich to taka symbioza jest możliwa a nawet wskazana.

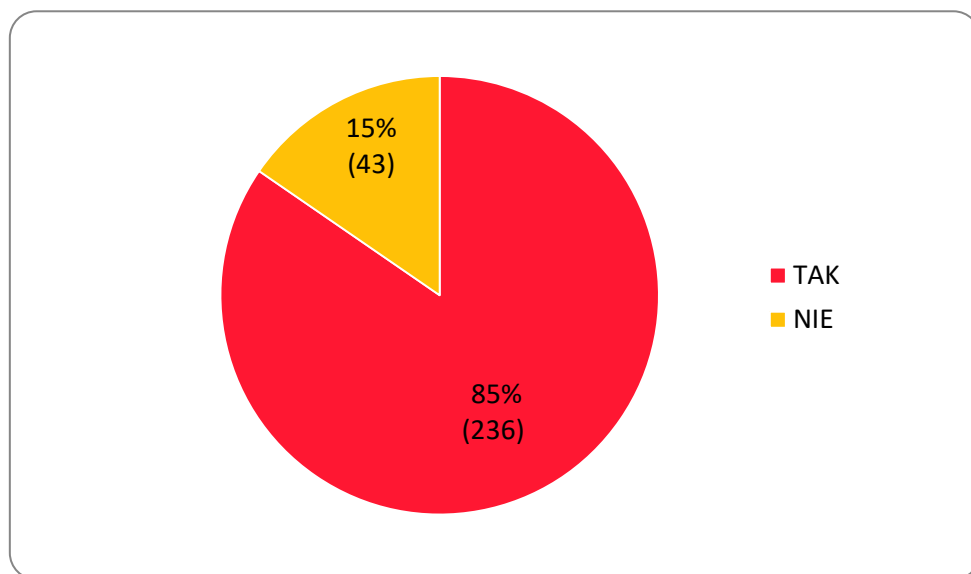
„To zależy od poszukiwacza. Są dobre przykłady, gdzie stowarzyszenia detektorystów prowadzą fajne działania, a są tacy co robią "krecią robotę". Na tak sformułowane pytanie nie da się odpowiedzieć jednoznacznie”.

[odpowiedź na pytanie otwarte]

III.7. DZIAŁANIA POPULARYZATORSKIE BADANYCH ARCHEOLOGÓW I ARCHEOLOŻEK

Zdecydowana większość badanych (85%) popularyzuje wiedzę na temat archeologii i dziedzictwa archeologicznego.

Wykres 13. Czy Pan/Pani popularyzuje wiedzę nt. archeologii i dziedzictwa archeologicznego?

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

Wśród pozostałych 15% badanych (43 os.), którzy tego nie robią, jako przyczyny tego stanu rzeczy wskazano przede wszystkim:

- brak czasu – 22 os.,
- brak możliwości – 3 os.,
- zaprzestanie działań popularyzatorskich – 3 os.,
- z powodów finansowych - działalność nie przynosząca dochodu/wolontariat – 2 os.,
- niewystarczające kompetencje – 2 os.,

„Nie mam czasu, staram się chociaż nie przeganiać ludzi, którzy pytają”.

„Przestałem, bo mam dosyć turbolechitów i poszukiwaczy”.

„Coraz rzadziej, bo uznałem, że nie mam wystarczających kompetencji, a nie chcę „robić chałtury”.

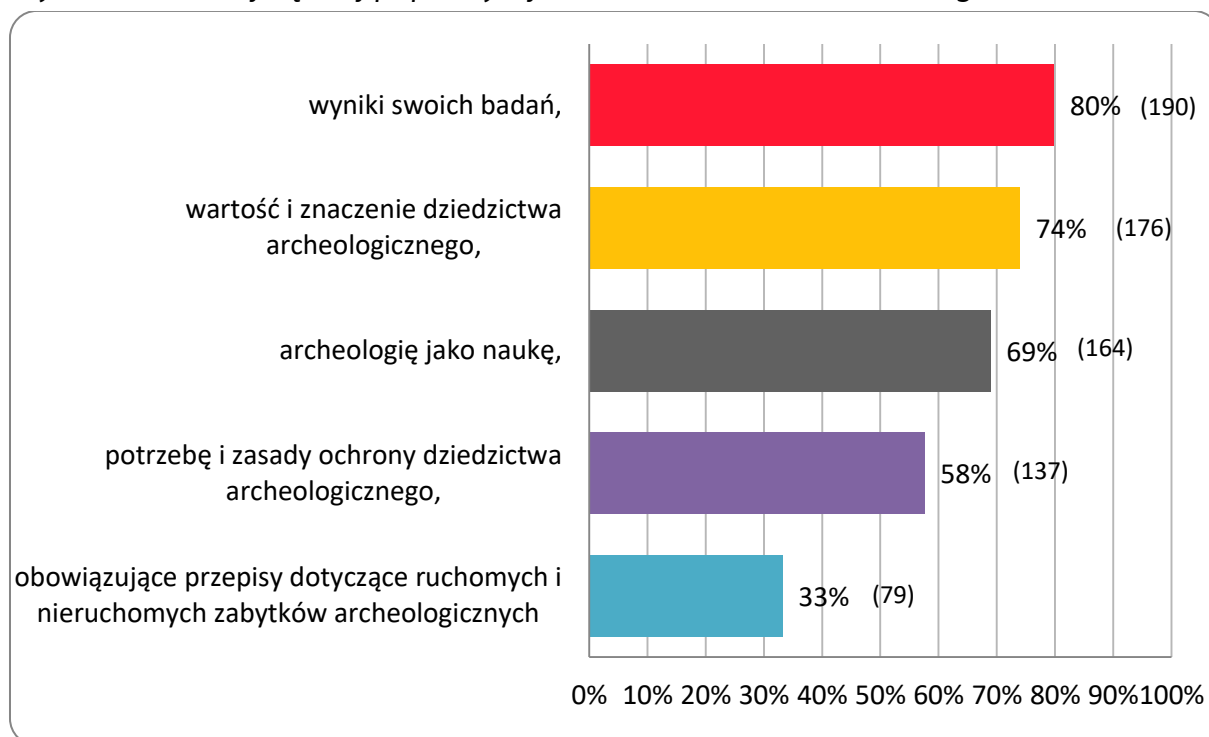
„Nikt mi za to nie płaci. Udostępniam na swojej stronie fotki z zabytkami”.

[odpowiedź na pytanie otwarte]

III.7.1. Treści najczęściej popularyzowane przez archeologów i archeolożki

Wśród treści najczęściej popularyzowanych przez respondentów znalazły się przede wszystkim wyniki własnych badań (80%). Na kolejnych miejscach uplasowały się treści dotyczące wartości i znaczenia dziedzictwa archeologicznego (74%), treści dotyczące archeologii jako nauki (69%), informacje na temat potrzeby i zasad ochrony dziedzictwa archeologicznego (58%) oraz obowiązujące przepisy dotyczące ruchomych i nieruchomych zabytków archeologicznych (33%).

Wykres 14. Co najczęściej popularyzuje Pan/Pani wśród niearcheologów?

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=238)

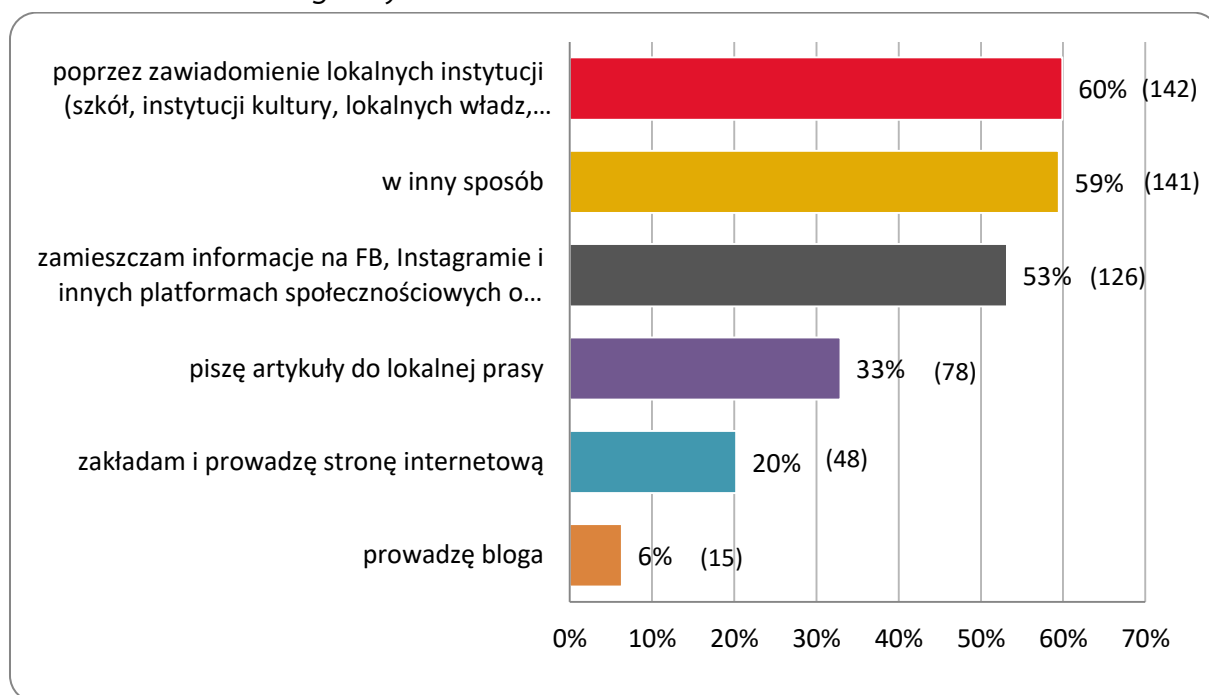
Należy zaznaczyć, że dane na wykresie nie sumują się do 100%, ponieważ wybór odpowiedzi w tym pytaniu był wielokrotny. W nawiasach podano wartości bezwzględne.

III.7.2. Sposoby prowadzenia działań popularyzatorskich przez archeologów i archeolożki

Wśród sposobów popularyzacji wiedzy na temat archeologii i dziedzictwa archeologicznego wskazano przede wszystkim na zawiadamianie lokalnych instytucji (szkół, instytucji kultury, lokalnych władz, mieszkańców) o prowadzonych w regionie badaniach archeologicznych (60%). Ponad połowa badanych (59%) zamieszcza informacje o prowadzonych badaniach i ich wynikach na Facebook'u, Instagramie i na innych platformach społecznościowych. Co trzeci badany pisze artykuły do lokalnej prasy (33%). Tylko 6% respondentów zadeklarowało, że pisze bloga o tematyce archeologicznej.

Należy zaznaczyć, że dane na wykresie nie sumują się do 100%, ponieważ wybór odpowiedzi w tym pytaniu był wielokrotny. W nawiasach podano wartości bezwzględne.

Wykres 15. W jaki sposób inicjuje Pan/Pani popularyzację wiedzy o archeologii i dziedzictwie archeologicznym?

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=237)

59% badanych wskazało na inne, niewymienione w kwestionariuszu sposoby upowszechniania wiedzy o archeologii. Są to m.in.:

- Wystawy, oprowadzanie po muzeum, dni otwarte na badaniach, oprowadzanie szkół, warsztaty, pikniki, materiały multimedialne, festyny archeologiczne; - 13% (30)³
- Publiczne wystąpienia, wykłady, odczyty, prelekcje, prezentacje, zajęcia, pokazy (spotkania z młodzieżą, na Uniwersytetach Trzeciego Wieku, szkołach, w bibliotekach, ośrodkach kultury, przedszkolach, w świetlicach wiejskich czy w Muzeum Narodowym w W-wie); - 11% (27)
- Opowiadanie każdemu, kto jest zainteresowany, np. znajomym, osobom przechodzącym obok stanowiska pracy tzw. "gapiom", mieszkańcom; - 9% (22)
- Kontakt z mediami, informowanie ich, audycje radiowe, wywiady, konferencje prasowe; - 9% (22)
- Pisanie artykułów popularnonaukowych dla prasy branżowej, wydawnictw muzealnych, np. artykuły do Archeologii Żywej; - 4% (10)
- Prowadzenia warsztatów, szkoleń, webinarów; - 3% (6)
- Filmy, w tym produkcja, wydawnictwa muzealne; - 2% (5)
- Konferencje popularnonaukowe; - 2% (4)
- Opracowanie tablic dydaktycznych, plansz i posterów z wynikami badań; - 1% (3)
- Pisanie książek; - 1% (2)
- Rozmawianie z inwestorami, z ludźmi, którzy ze względu na planowane inwestycje są zobowiązani do przeprowadzenia badań wykopaliskowych a nie widzą w tym potrzeby. - 1% (2)

„Uprawiam i staram się popularyzować archeoturystykę, pracuję przy inwestycjach budowlanych i zawsze odpowiadam na wszelkie pytania, starając się uświadamiać i troszkę zarażać pasją do archeologii”.

„Robię postery z wynikami badań w pigułce”.

„Zapraszam młodych ludzi na wykopaliska”.

[odpowiedź na pytanie otwarte]

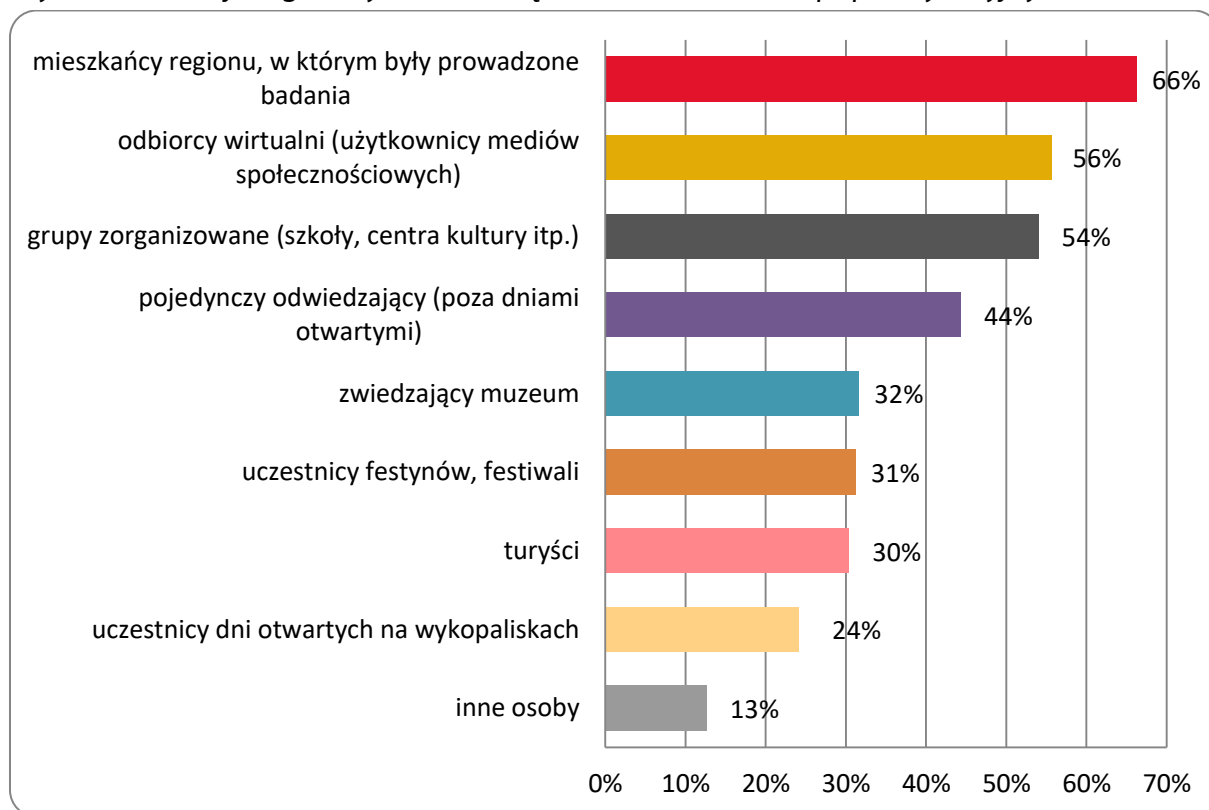
³ Liczba w nawiasach oznacza liczbę osób, która wymieniła określony sposób inicjowania działań popularyzujących wiedzę o archeologii i jej dziedzictwie.

III.7.3. Odbiorcy działań popularyzujących wiedzę o archeologii

Wśród głównych odbiorców działań popularyzatorskich respondentów znaleźli się: mieszkańcy regionu, w którym prowadzono badania (66%), odbiorcy mediów internetowych (56%), zorganizowane grupy np. szkolne (54%), indywidualni odwiedzający (44%), zwiedzający muzeum (32%), uczestnicy festynów i festiwali (31%), turyści (30%), uczestnicy dni otwartych na wykopaliskach (24%).

Wśród pozostałych odbiorców (13% wskazań) wymieniono: media, innych archeologów, czytelników gazet i słuchaczy radiowych, pasjonatów, instytucje prywatne i publiczne, rodzinę i znajomych, przypadkowych rozmówców, zainteresowanych historią lokalną, słuchaczy wykładów i uczestników konferencji. Ważną grupą odbiorców są uczniowie na różnych poziomach edukacji.

Wykres 16. Kto jest głównym odbiorcą Pana/Pani działań popularyzacyjnych?

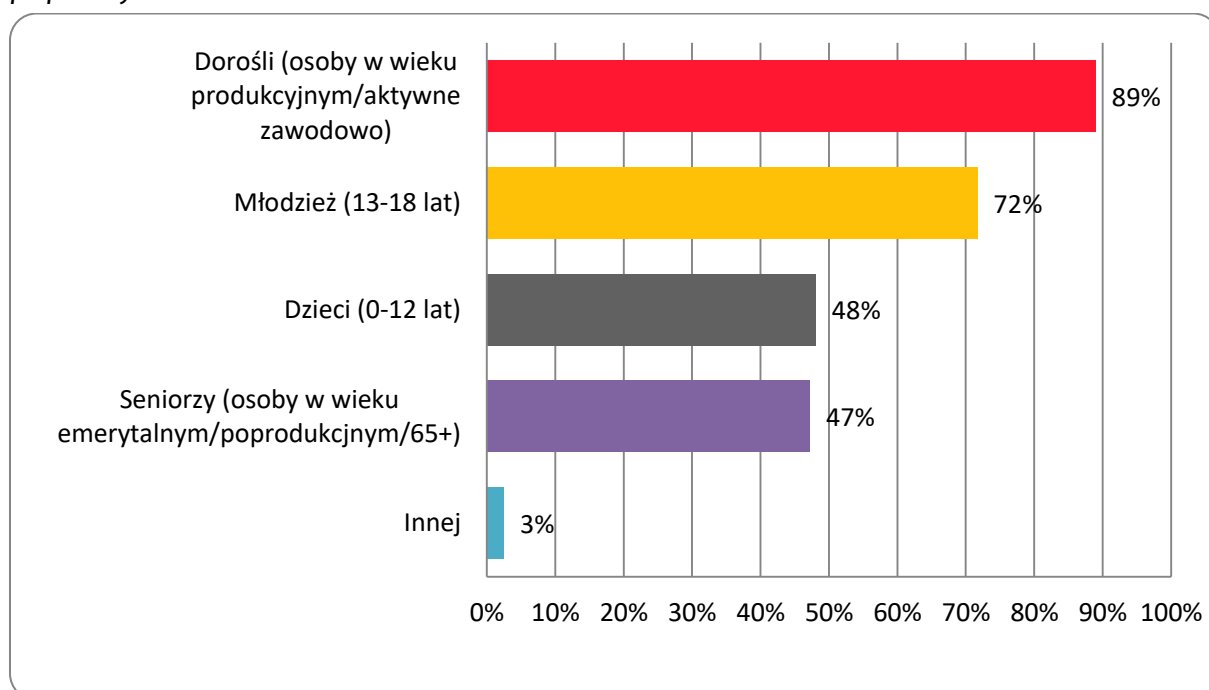
Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=237)

Należy zaznaczyć, że dane na wykresie nie sumują się do 100%, ponieważ wybór odpowiedzi w tym pytaniu był wielokrotny.

III.7.4. Wiek odbiorców działań archeologów i archeolożek

Na wykresie 17. zauważyć można, że głównymi adresatami działań popularyzatorskich są osoby dorosłe – aż 89% wskazań, kolejną grupą jest młodzież w wieku 13-18 lat (71% wskazań). Nieco rzadszym odbiorcą są dzieci (48%) czy seniorzy (47%). W niewielkiej grupie innych odbiorców (2%) znalazły się między innymi osoby bez limitu wieku, osoby po prostu ciekawe świata.

Wykres 17. Do jakiej grupy wiekowej najczęściej kieruje Pan/Pani działania popularyzatorskie?

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=237)

Należy zaznaczyć, że dane na wykresie nie sumują się do 100%, ponieważ wybór odpowiedzi w tym pytaniu był wielokrotny.

III.8. EFEKTY DZIAŁAŃ POPULARYZATORSKICH ARCHEOLOGÓW I ARCHEOLOŻEK

Badanym trudno jest ocenić efekty prowadzenia przez nich działań popularyzatorskich – większość nie potrafi opisać rezultatów podejmowanych działań. Spośród tych, które próbowano jednak określić pojawiły się przede wszystkim efekty w postaci większej świadomości społecznej i wiedzy na temat archeologii oraz ogólnie większego zainteresowania.

„Zauważalne efekty mają kilka wymiarów: przede wszystkim wzrost świadomości wartości dziedzictwa i zainteresowania przeszłością, rozumienia czym jest (i czym nie jest) archeologia i czym zajmuje się archeolog”.

[odpowiedź na pytanie otwarte]

Do mierzalnych efektów należy zaliczyć:

- Większe zasięgi w mediach społecznościowych i na stronach internetowych;
- Artykuły, publikacje i filmy dokumentalne;
- Szkolenia i prelekcje;
- Dobre relacje z mieszkańcami terenów, na których prowadzone są badania archeologiczne, w tym:
 - Pomaganie archeologom w organizowaniu badań i duma lokalnych mieszkańców z faktu prowadzenia badań w ich miejscowości;
 - Zgłaszanie Informowanie przez mieszkańców każdego, przypadkowego znaleziska i "pilnowanie" stanowisk archeologicznych oraz informowanie o wszelkich nielegalnych działaniach w ich obrębie.

„Dzięki prezentacjom i innym formom przekazu, wzrosła ilość zgłoszeń o przypadkowych odkryciach archeologicznych. Docierają do mnie zgłoszenia lub pytania o różnego rodzaju znaleziska i opinie. Spacerowicze i turyści wiedząc jak mogą wyglądać relikty pradziejowych zabudowań i artefakty, informują o dokonanych przez nich odkryciach w trakcie wędrówek po lasach i innych terenach”.

”Zdarza mi się, czy to w trakcie oprowadzania czy opowiadania o danych wykopach w terenie, usłyszeć od słuchacza słowa podziękowania za ciekawe przedstawienie zagadnienia”.

[odpowiedź na pytanie otwarte]

Niestety była też grupa respondentów, która nie podejmuje pomiarów efektów swoich działań, nie monitoruje ich twierdząc, że to nie ich rola.

III.8.1. Najbardziej i najmniej skuteczne formy popularyzacji wiedzy o archeologii w opinii badanych

Badani mieli możliwość otwartej odpowiedzi na pytanie o najbardziej i najmniej skuteczne formy popularyzacji wiedzy. Zdania, co do konkretnych form były podzielone – niektórzy skłaniali się ku mediom społecznościowym czy artykułom naukowym, inni ku osobistym spotkaniom, udziale w piknikach naukowych, konferencjach, spotkaniach. Podsumowując jednak wskazywane formy, należy zwrócić uwagę nie tyle na sposób przekazywania wiedzy, co na odbiorcę – odbiorca żywo zainteresowany tematem jest warunkiem dla skutecznego przekazywania wiedzy.

„Najbardziej - bezpośredni kontakt z ludźmi (np. opowiadałem kiedyś w szkole podstawowej uczniom klasy 2 lub 3 o archeologii, co wzbudziło ogromne zainteresowanie).

„Najmniej - brak ukierunkowania na konkretnego odbiorcę i poziom jego przygotowania, zainteresowania”.

„Zawsze dobrą metodą są tradycyjne, bezpośrednie spotkania na żywo z odbiorcami w danym regionie. Praktycznie każda rzetelna i profesjonalna metoda przekazująca treści archeologiczne i kwestie ochrony zabytków jest skuteczna. Dużo dają spotkania w ramach festynów i różnego rodzaju konkursów z nagrodami”.

[odpowiedź na pytanie otwarte]

III.9. ŚRODKI/ZABIEGI/METODY POPULARYZACJI STOSOWANE PRZEZ ARCHEOLOGÓW I ARCHEOLOŻKI

Według badanych sposobem na zrozumiałe przekazywanie wiedzy archeologicznej dla odbiorców nie-archeologów jest przede wszystkim prosty język. Pomocny może być również krótki przekaz oraz stosowanie dodatkowych wizualizacji (np. w postaci zdjęć, filmu, slajdów, rekwizytów).

„Mówię potocznym językiem, staram się nie używać tzw. "żargonu archeologicznego" i terminów specjalistycznych, które mogą być niezrozumiałe. Pokazuję zdjęcia, ewentualnie rysunki, staram się osadzić wydarzenia w czasie, ale w sposób prosty, tak żeby było to zrozumiałe dla człowieka, któremu temat archeologii jest obcy”.

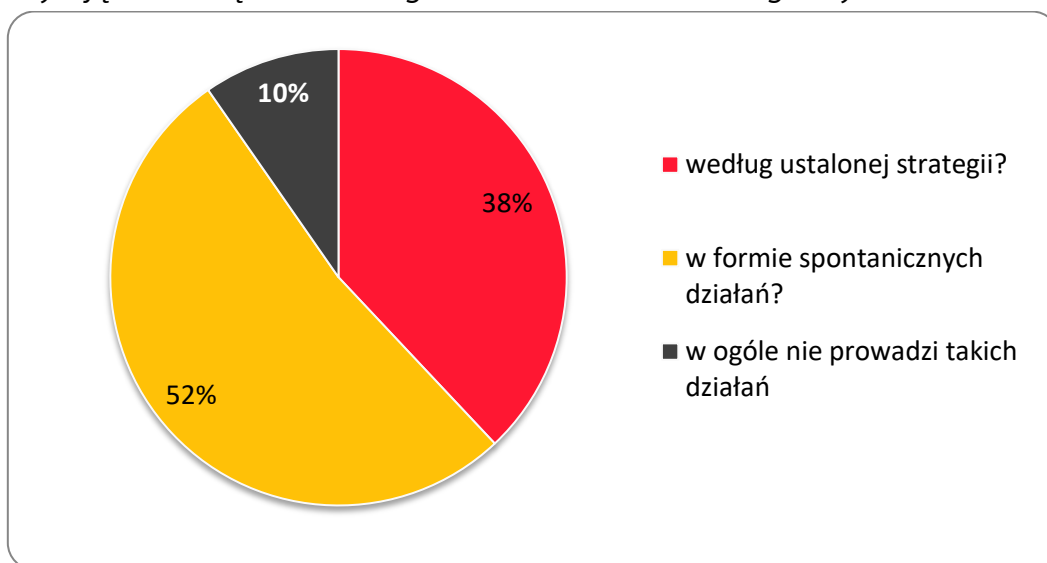
[odpowiedź na pytanie otwarte]

Oprócz jasności przekazu, archeolodzy dbają także o to, aby ich opowieść była ciekawa. Według badanych w tym celu stosowane są przede wszystkim materiały wizualne (zdjęcia, filmy), przywoływanie ciekawostek i anegdot o danym miejscu oraz stosowanie analogii do czasów obecnych.

III.10. DZIAŁANIA POPULARYZUJĄCE WIEDZĘ O ARCHEOLOGII PRZEZ PRACODAWCÓW BADANYCH

Firmy lub instytucje, w których pracują badani częściej prowadzą działania popularyzujące wiedzę o archeologii w formie spontanicznych działań (52%), niż według ustalonej strategii (38%). W co dziesiątym miejscu zatrudnienia badanych w ogóle nie są prowadzone działania popularyzujące.

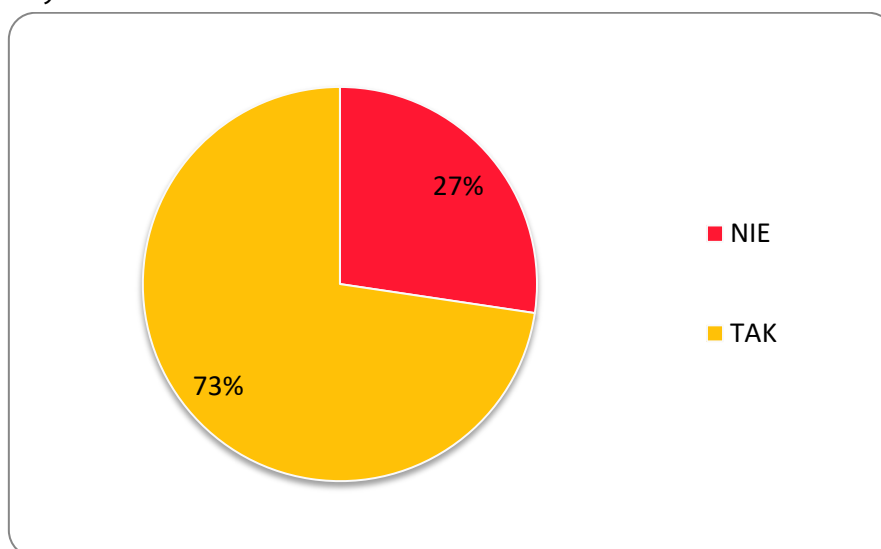
Wykres 18. Czy firma lub instytucja, w której Pan/Pani pracuje prowadzi działania popularyzujące wiedzę o archeologii i dziedzictwie archeologicznym:

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

Zdecydowana większość badanych (73%) może liczyć na wsparcie swojej firmy lub instytucji w działaniach popularyzatorskich.

Wykres 19. Czy firma lub instytucja, w której Pan/Pani pracuje, wspiera Pana/Panią w działaniach popularyzatorskich dot. wiedzy o archeologii i dziedzictwie archeologicznym?

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=223)

Pracodawcy najczęściej wspierają archeologów finansowo w realizacji zadań ukierunkowanych na popularyzację wiedzy i wyników badań archeologicznych. Ważne dla badanych było, „aby nie przeszkadzali” w tych działaniach i to jest dla nich wystraszające wsparcie. Inne sposoby polegały na pomocy merytorycznej, organizacyjnej (logistycznej, np. przy organizacji festynów, wydarzeń zarówno o zasięgu lokalnym, jak i ogólnopolskim, choćby NOC NAUKOWCÓW). Omawiane wsparcie polegało również na:

- zakupie niezbędnego sprzętu,
- udzieleniu lokalu,
- udzieleniu dni wolnych na realizację tych działań,
- przyzwoleniu na realizację różnych działań,
- swobodzie publikacji wyników,
- wsparciu słownym i duchowym.

„W mojej instytucji powołany został zespół do spraw popularyzacji archeologii, który wypracowuje strategię, ustala odbiorców i harmonogram działań”[Respondentka, 42 lata, profesor, pracownik uczelni]

Z analizy danych wynika, że uczelnie i muzea są wskazywane przez badanych jako te, które najczęściej wspierają archeologów w działaniach popularyzatorskich.

Tabela 12. Miejsce zatrudnienia badanych a wsparcie pracodawców badanych w działaniach popularyzujących archeologię i dziedzictwo archeologiczne

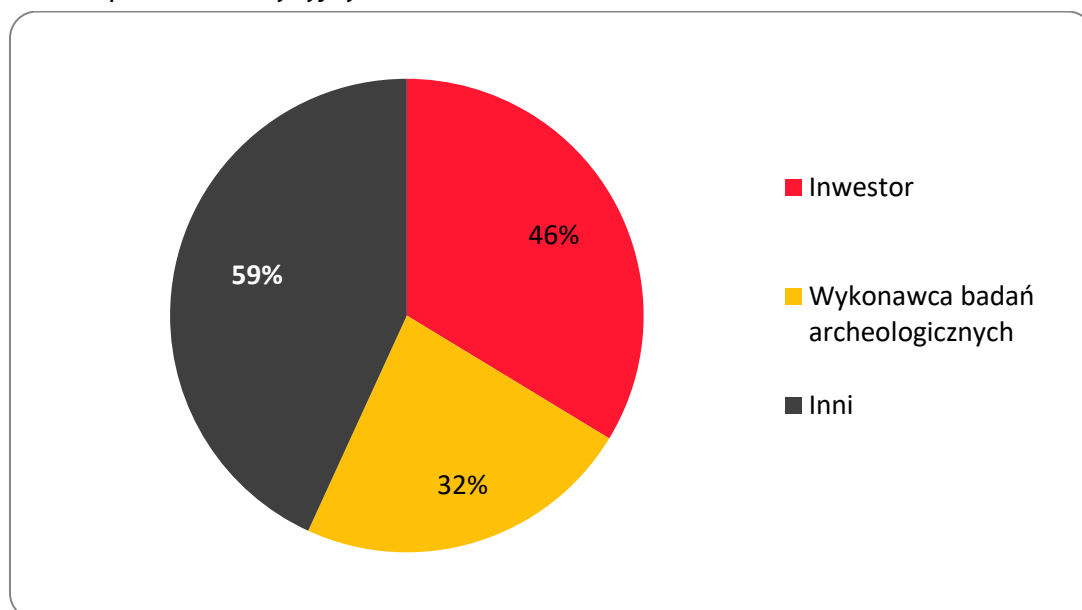
Czy firma lub instytucja, w której Pan/Pani pracuje, wspiera Pana/Panią w działaniach popularyzatorskich dot. wiedzy o archeologii i dziedzictwie archeologicznym?	Tak		Nie	
firma prywatna	15	18%	59	31%
Uczelnia	21	26%	47	24%
inna instytucja naukowa	14	17%	5	3%
Muzeum	16	20%	51	26%
inna instytucja kultury	3	4%	3	2%
służby konserwatorskie	7	9%	9	5%
NGO	4	5%	14	7%
Inne	2	2%	5	3%

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=223)

III.11. OPINIA BADANYCH NA TEMAT ŹRÓDEŁ FINANSOWANIA POPULARYZACJI WYNIKÓW BADAŃ PRZEDINWESTYCYJNYCH

46% badanych uważa, że popularyzacja wyników badań przedinwestycyjnych powinna być finansowana przez inwestora, a 32% wskazuje na wykonawcę badań archeologicznych. Należy zaznaczyć, że wykres nie sumuje się do 100%, ponieważ respondenci mogli zaznaczyć więcej, niż jedną odpowiedź.

Wykres 20. Kto Pana/Pani zdaniem powinien finansować popularyzowanie wyników badań przedinwestycyjnych?

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

Największy odsetek badanych (59%) wskazuje na inne możliwości finansowanie popularyzacji wyników badań przedinwestycyjnych, wśród których wymieniono przede wszystkim .:

- Skarb Państwa,, w tym MKiDN oraz NID,⁴ jako dysponenta dziedzictwa archeologicznego – 87 os.;
- urzędy konserwatorskie – 25 os.,
- władze lokalne – 15 os.
- instytucje kultury – 12 os.,
- instytucje naukowe, w tym uniwersytety/uczelnie – 7 os.

12 osób nie wie, kto powinien finansować popularyzowanie tego typu badań. Co ciekawe pojawiło się kilka głosów, że powinno się to odbywać dwu- i trójstronnie, a mianowicie zwrócono uwagę na wartość współpracy różnych podmiotów zainteresowanych zagadnieniem.

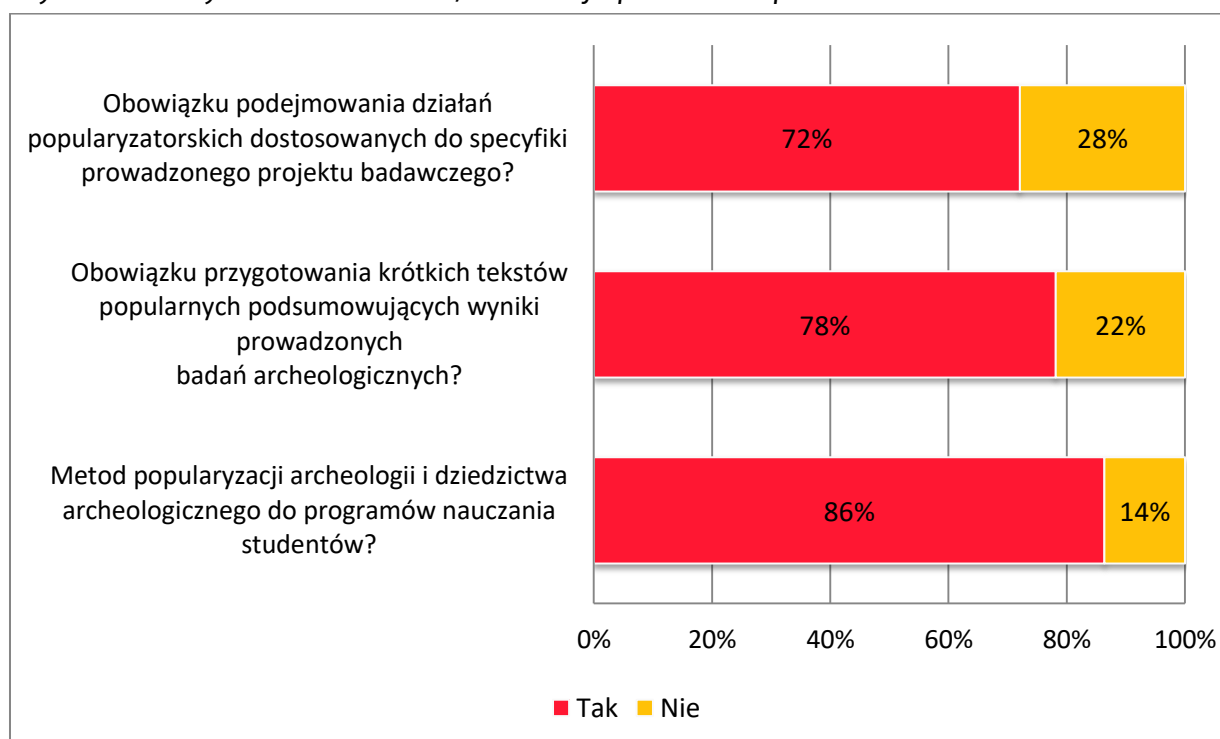
Pojawiła się także propozycja stworzenia specjalnego funduszu promocji, do którego instytucje mogłyby aplikować na popularyzację wyników badań przedinwestycyjnych w ramach grantów.

⁴ Respondenci błędnie nie zakwalifikowali NID do kategorii instytucji kultury.

III.12 OPINIA BADANYCH NA TEMAT WPROWADZENIA OBOWIĄZKU POPULARYZACJI WIEDZY O ARCHEOLOGII PRZEZ ARCHEOLOGÓW I ARCHEOLOŻKI

W opinii badanych należy podejmować różne metody popularyzacji wiedzy na temat archeologii i dziedzictwa archeologicznego. Aż 72% ankietowanych uważa, że istnieje potrzeba wprowadzenia obowiązku podejmowania działań popularizatorskich dostosowanych do specyfiki prowadzonego projektu badawczego – prawie 28% uważa, że jest to zbędne. Ponad 78% ankietowanych uważa, że należałoby wprowadzić obowiązek przygotowania krótkich tekstów podsumowujących wyniki badań – pozostałe 21% uważa to za niepotrzebne. Jeśli chodzi o wprowadzenie metod popularyzacji archeologii do programu nauczania studentów to ponad 86% uważa to za dobry pomysł, pozostałe 13% ankietowanych uważa to za niezasadne.

Wykres 21. Czy uważa Pan/Pani, że istnieje potrzeba wprowadzenia:

Źródło: własne z przeprowadzonych badań ankietowych (N=279)

III.12.1. Finansowanie obowiązkowej popularyzacji wiedzy o archeologii i dziedzictwie archeologicznym

W opinii większości badanych, za finansowanie obowiązkowej popularyzacji archeologii i dziedzictwa archeologicznego powinny być odpowiedzialne instytucje

państwowe a środki pochodzić z budżetu Państwa, w tym przede wszystkim: MKIDN, NCN, NID, MEiN). Zdaniem badanych działania popularyzatorskie powinna finansować ta instytucja, która je zleca, dotyczy to równo inwestorów, służb konserwatorskich, instytucji kultury, uczelni i instytucji naukowych, ogólnie pojmowanych jako instytucje finansujące badania archeologiczne.

„Grantodawca powinien to mieć wpisane w zasady finansowania lub promować popularyzację, jako osiągnięcia/wyniki grantów”

„Podmiot, który ją prowadzi i który realizuje badania. Na pewno nie jakiś urząd czy budżet państwa. Obowiązek popularyzacji badań powinien spoczywać na archeologach, a czas poświęcony na te zadania powinien być uwzględniony w wynagrodzeniu”.

„Ten, kto nakłada obowiązek”.

[odpowiedź na pytanie otwarte]

Pojawiło się kilka głosów, że to sami archeolodzy powinni finansować obowiązkową popularyzację wyników prowadzonych przez siebie prac.

Znalazła się również grupa badanych, która nie miała zdania na ten temat. Ponadto w badaniu zebrano również opinie osób, które są zdecydowanymi przeciwnikami takiej obowiązkowej popularyzacji. Twierdzą oni m.in., że to „zły pomysł, że nie powinna być obowiązkowa, że nie każdy posiada kompetencje, aby ją realizować, że przyniesie to więcej szkody, niż pożytku”.

„Wprowadzenie obowiązkowej popularyzacji tylko pogrąży firmy archeologiczne. Nikt za to nie zapłaci dodatkowych pieniędzy. Jeśli nie będzie ustawy, która nakazuje inwestorowi w ramach umowy o przeprowadzenie badań, także zapłacić wystarczające pieniądze za opracowanie dokumentacji, opracowanie materiałów, publikację, konserwację i popularyzację, to sama popularyzacja nie ma żadnego sensu. (...)”

„Nikt - albowiem popularyzacja nie może być obowiązkiem. Znam wielu wyśmienitych badaczy, których należałoby trzymać jak najdalej od publiczności, bo zanudzą wszystkich w minutę. Poza tym często bardzo ważne stanowiska samodzielnie są mało atrakcyjne i trudno wymagać, aby archeolog badający np. wydmowę krzemienicę co

roku miał obowiązek "popularyzowania" kolejnych kilkuset krzemiennych składaków. Popularyzacją powinny się zajmować osoby, które mają do tego predyspozycje".

[odpowieź na pytanie otwarte]

III.13. DODATKOWE UWAGI

Na zakończenie badania zapytano respondentów, czy chcieliby dodać coś od siebie.

Zdecydowana większość pośród nich (158 os.) nie zgłosiła żadnych uwag. Uwagi zgłosiło 28% badanych (z 219 os.). Kilka z nich dotyczyło konstrukcji samej ankiety, np. że pytania są nieprecyzyjne, nieprzemyślane lub źle sformułowane.

Były również przychylne uwagi dotyczące obranego kierunku badań w odniesieniu do tematu popularyzacji archeologii i dziedzictwa archeologicznego.

Badani sugerują, że wiedza nt. archeologii i dziedzictwa archeologicznego powinna być upowszechniana od najmłodszych lat.

„Popularyzacja archeologii powinna być wprowadzona już do szkół podstawowych, (...). Uczniowie powinni otrzymać podstawową edukację w zakresie archeologii; informacje, że jest to nauka historyczna i wchodzi ona tam, gdzie nie ma źródeł pisanych, albo i są, ale archeologia je uzupełnia, czyli mówi o naszych korzeniach, zarówno lokalnych jak i europejskich, umacnia tradycję, pokazuje, że istniejmy nie od "wczoraj", ale mamy za sobą cały łańcuch przodków, którzy pracowali na nasze "tu i teraz". Archeologia to nie tylko Indiana Jones i poszukiwanie skarbów, ale rzetelna nauka przynosząca konkretną wiedzę historyczną".

[odpowieź na pytanie otwarte]

Pojawiły się pojedyncze głosy wskazujące na działania związane z szeroko pojętą archeologią, tj.:

- Zwiększenie liczby badań terenowych i współpracy z innymi grupami, które podnoszą zagadnienia historii i archeologii;

- Określenie i doprecyzowanie zagadnienia zabytku i zabytku archeologicznego;
- Podjęcie dyskursu w szeroko pojmowanym środowisku archeologów (konserwatorzy, muzealnicy, NID, instytuty nauczające archeologii) na temat obowiązku popularyzacji wiedzy o dawnej przeszłości i samej dyscyplinie;
- Zintensyfikowanie naukowych badań terenowych w celu ochrony stanowisk archeologicznych przed poszukiwaczami (chodzi o nowe programy finansowania);
- Stworzenie odpowiedniego zaplecza finansowego dla działań popularyzatorskich;
- Włożenie więcej wysiłku i zachęty dla archeologów ze strony powołanych do tego instytucji, by popularyzowali posiadaną przez siebie wiedzę.

W uzyskanych opiniach spotkać można czasami negatywne podejście do tego typu badań jak niniejsze oraz samej kwestii podejmowania dyskursu na temat popularyzacji archeologii i dziedzictwa archeologicznego.

Respondenci (ok.5% odpowiedzi), uznali, że taka ankieta to strata czasu, że wielokrotnie poruszano już kwestie w niej zawarte i nie dostrzegają w związku z tym żadnych zmian na lepsze.

"Od ilu lat o tym zagadnieniu piszę się, mówię, a efektów żadnych nie widać. W PRL było zdecydowanie lepiej. Sporo publikacji np. popularnonaukowych, dużo osób chętnych do pracy (stowarzyszenia, kluby, miłośnicy, harcerze...). Odpowiedni ludzie na odpowiednich stanowiskach".

[odpowiedź na pytanie otwarte]

Dla pozostałych badanych popularyzacja archeologii jest ważna, ale przy stanie wielu problemów, na które zwrócono uwagę, wydaje się schodzić na dalszy plan.

„Archeologia w naszym kraju stoi na bardzo niskim poziomie. I nie chodzi tutaj (w większości) o podejście badaczy, lecz ogólną infrastrukturę administracyjną wokół badań. Przez traktowane po macoszemu zmiany ustaw, brak wizji i planu, przez lata ta dziedzina nauki w swoim aspekcie komercyjnym nie zyskała odpowiedniego, dostosowanego do realiów ustawodawstwa. Dla większości inwestorów badania stanowią problem, który chcą rozwiązać jak najmniejszym kosztem i w jak najkrótszym czasie, co przekłada się

na ceny badań. Bez odpowiednich regulacji, archeologów nie będzie nigdy stać na porządne opracowania, publikację i popularyzację wyników wykopalisk archeologicznych, co przyczyni się także do pogłębiającego się kryzysu wiedzy w społeczeństwie. Nasze dziedzictwo archeologiczne traktujemy dokładnie tak samo jak Lasy Państwowe dziedzictwo przyrodnicze”.

[odpowieź na pytanie otwarte]

IV. WNIOSKI Z BADANIA

Na podstawie przeprowadzonych badań i analiz sformułowano następujące kluczowe wnioski odpowiadające na pytania badawcze.

PYTANIE BADAWCZE	WNIOSKI
1. Jak przedstawia się obraz środowiska archeologów w Polsce?	Środowisko archeologów i archeolożek w Polsce jest zróżnicowane pod wieloma względami. Statystyczny archeolog w Polsce to mężczyzna w wieku 35-45 lat z tytułem magistra pracujący blisko 20 lat w firmie zajmującej się pracami archeologicznymi. To osoba, która często uczestniczy w badaniach terenowych, a finansuje je głównie ze środków inwestorów prywatnych, bądź publicznych. Kobiety w tym zawodzie są niedoreprezentowane. Firmy, uczelnie i muzea są głównym miejscem pracy badanej grupy. W przyszłości warto pokusić się o identyfikację rozkładu terytorialnego działań zawodowych archeologów i archeolożek na przykład w podziale na województwo.
2. Czy archeolodzy i instytucje skupiające archeologów czują odpowiedzialność za popularyzację dziedzictwa archeologicznego w Polsce?	Z przeprowadzonych badań wynika, że środowisko archeologiczne w Polsce czuje się w obowiązku popularyzować wiedzę archeologiczną, zarówno w stosunku do badań, które prowadzą, jak i ogólnej wiedzy o archeologii. Kluczowym emisariuszem tych działań powinni być sami archeolodzy. Wpierać ich powinny instytucje kultury, służby konserwatorskie oraz dziennikarze.
3. Czy i w jaki sposób środowisko archeologów w Polsce upowszechnia wiedzę o archeologii i dziedzictwie archeologicznym?	Wiedza o archeologii i dziedzictwie archeologicznym zdaniem badanych nie jest popularyzowana w Polsce w stopniu wystarczającym. Archeolodzy i archeolożki upowszechniają przede wszystkim wyniki swoich badań oraz wartości, jakie niesie ze sobą dziedzictwo archeologiczne. Czynią to przede wszystkim poprzez zawiadamianie lokalnych instytucji (szkół, instytucji kultury, lokalnych władz, mieszkańców) o prowadzonych w regionie badaniach. Działają również intensywnie w mediach społecznościowych, Internecie, współpracują z mediami tradycyjnymi oraz angażują się w organizację wielu różnych eventów o tematyce

	archeologicznej. Udzielają się w czasopiśmie popularnonaukowych, tworzą filmy i materiały dydaktyczne.
4. Które metody popularyzacji wiedzy o archeologii są najbardziej skuteczne, a które najmniej?	Z przeprowadzonego badania wynika, że najskuteczniejszymi metodami popularyzacji wiedzy o archeologii i dziedzictwie archeologicznym jest żywy kontakt z zabytkami, wspierany przez technologie cyfrowe (multimedia). Drugim najlepszym sposobem jest bezpośredni kontakt w postaci rozmowy i opowiadania na żywo. Przekaz powinien być krótki, sformułowany prostym językiem, ciekawy, wzmocniony efektami wizualnymi. Z kolei najmniej skutecznym sposobem jest zdaniem badanych tekst wyłącznie pisany, w dodatku w sposób zawiły i niezrozumiały dla przeciętnego człowieka. Same artykuły czy publikacje ani nawet konferencje naukowe nie są już wystarczającym sposobem na upowszechnianie wiedzy o archeologii. Tak naprawdę sposób popularyzowania wiedzy o archeologii powinien być determinowany typem odbiorcy. Z badania wynika, że rekonstrukcje są bardzo dobrym sposobem na popularyzację archeologii, ale raczej poza stanowiskami archeologicznymi. Zalecane jest stosowanie technologii w postaci VR, aby lepiej pokazać dziedzictwo archeologiczne bez szkody dla istniejących stanowisk.
5. Kto jest odbiorcą działań popularyzujących archeologię?	Głównym odbiorcą działań archeologów są osoby dorosłe, zazwyczaj mieszkańcy regionów, w których prowadzone są prace, odbiorcy wirtualni i grupy zorganizowane, np. klasy szkolne. Niestety, dużym mankamentem działań archeologów jest brak umiejętności weryfikowania efektów swoich działań. Powoduje to, że większość badanych nie potrafi do końca sprecyzować, jakie są skutki ich działań dla wiedzy o archeologii i dziedzictwie archeologicznym.
6. Jakie są efekty działań popularyzatorskich archeologów?	Kluczowym efektem działań popularyzujących archeologię i dziedzictwo archeologiczne jest większa świadomość społeczna i wiedza na temat archeologii oraz ogólnie większe zainteresowanie mieszkańców.

	Efektom jest niewątpliwie lepsze rozumienie historii i tego, jak żyli kiedyś ludzie.
7. Które podmioty angażują się w popularyzację wiedzy o archeologii w Polsce?	Działania archeologów w zakresie promocji wiedzy o archeologii i dziedzictwie wspierane są w większości przez instytucje, w których pracują. Formy wsparcia mają różny charakter, ale jest to przede wszystkim wsparcie finansowe. Niestety działania podmiotów zatrudniających archeologów w przeważającej większości realizowane są na drodze spontanicznych akcji. Duża część podmiotów działa w sposób przemyślany w ramach określonych strategii, ale to wciąż za mało. W popularyzację wiedzy o archeologii, jak wynika z badań, angażują się przede wszystkim uczelnie i muzea, a dopiero później inne podmioty.
8. Z jakich źródeł finansowane są działania popularyzatorskie i kto powinien je finansować zdaniem środowiska archeologów?	Dotychczasowe działania popularyzatorskie finansowane są głównie przez inwestorów prywatnych i publicznych. Z badania wynika, że finansowanie popularyzowania wyników badań przedinwestycyjnych powinno być zapewnione przede wszystkim przez instytucje publiczne, w tym organy państwowe. Za finansowanie obowiązkowej popularyzacji wiedzy o archeologii odpowiedzialne powinny być przede wszystkim instytucje zlecające badania, państwowe, grantodawcze, a dopiero później inwestorzy czy pozostałe instytucje skupiające archeologów.
9. Czy wskazane jest wprowadzenie obowiązku upowszechniania wiedzy o archeologii przez środowisko archeologów w Polsce?	Archeolodzy i archeolożki są zwolennikami wprowadzenia obowiązku popularyzowania wiedzy o archeologii i dziedzictwie archeologicznym, zarówno w odniesieniu do swoich projektów badawczych, przygotowania tekstów popularyzatorskich, jak i wprowadzenia takiego przedmiotu do programu nauczania studentów. Wskazane jest również wprowadzenia tego typu zajęć na niższy poziom edukacji (szkoły podstawowe, a nawet przedszkola).

V. BIBLIOGRAFIA

Liibert K., Malińska M., Wachowicz L., Marciniak A., *Discovering the Archaeologists of Europe 2012-14*, UAM, Poznań, 2014r. [dostęp: <http://e-archaeology.org/wp-content/uploads/2016/06/PL-DISCO-Poland-national-report-english.pdf>, 30.08.2021r.]

(2021) Oniszczyk A. A Tricky Subject – Archaeology in Opinion Polls on Cultural Heritage. Recent Examples from Poland, *Internet Archaeology* 57. DOI: <https://doi.org/10.11141/ia.57.14>

VI. SPIS TABEL I WYKRESÓW

VI.1. SPIS TABEL

Tabela 1. Płeć archeologów i archeolożek a stopień naukowy.....	11
Tabela 2. Miejsce zatrudnienia a wiek badanych	13
Tabela 3. Częstotliwość udziału w badaniach a wiek respondentów.....	14
Tabela 4. Częstotliwość udziału w badaniach a stopień naukowy	15
Tabela 5. Częstotliwość udziału w badaniach terenowych a miejsce zatrudnienia.....	15
Tabela 6. Źródła finansowania badań a miejsce zatrudnienia badanych.....	17
Tabela 7. Stopień naukowy badanych a opinia nt. poziomu popularyzacji wiedzy o archeologii	19
Tabela 8. Miejsce zatrudnienia a opinia nt. poziomu popularyzacji wiedzy o archeologii	20
Tabela 9. Wiek badanych a opinia nt. poziomu popularyzacji wiedzy o archeologii.....	20
Tabela 10. Stopień naukowy badanych a poczucie obowiązku popularyzowania ogólnej wiedzy o dziedzictwie archeologicznym.....	22
Tabela 11. Stopień naukowy badanych a poczucie obowiązku popularyzowania wiedzy nt. stanowisk archeologicznych badanych	22
Tabela 12. Miejsce zatrudnienia badanych a wsparcie pracodawców badanych w działaniach popularyzujących archeologię i dziedzictwo archeologiczne	41

VI.2. SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Wiek badanych	9
Wykres 2. Płeć	10
Wykres 3. Stopień naukowy badanych	10
Wykres 4. Miejsce zatrudnienia respondentów	12
Wykres 5. Jak często uczestniczy Pan/Pani w badaniach terenowych?	14
Wykres 6. Z jakich źródeł finansowane są badania, w których bierze Pan/Pani udział? .	16
Wykres 7. Czy wg Pana/Pani wiedza o archeologii jest popularyzowana w Polsce w stopniu wystarczającym?	18
Wykres 8. Czy czuje się Pan/Pani zobowiązany/a do popularyzacji wiedzy na temat:	21
Wykres 9. Kto powinien Pana/Pani zdaniem popularyzować w społeczeństwie wiedzę na temat wyników badań, archeologii i dziedzictwa archeologicznego?.....	24

Wykres 10. Czy wie Pan/Pani, w jaki sposób popularyzować wiedzę o archeologii i dziedzictwie archeologicznym?	25
Wykres 11. W jaki sposób chciał(a)by się Pan/Pani tego dowiedzieć?	26
Wykres 12. Czy uważa Pan/Pani, że rekonstrukcje budowane na stanowiskach archeologicznych są skuteczniejszym sposobem popularyzacji wiedzy o archeologii i dziedzictwie archeologicznym niż te usytuowane poza obszarem stanowiska?	28
Wykres 13. Czy Pan/Pani popularyzuje wiedzę nt. archeologii i dziedzictwa archeologicznego?	31
„Nie mam czasu, staram się chociaż nie przeganiać ludzi, którzy pytają”	31
Wykres 14. Co najczęściej popularyzuje Pan/Pani wśród niearcheologów?	32
Należy zaznaczyć, że dane na wykresie nie sumują się do 100%, ponieważ wybór odpowiedzi w tym pytaniu był wielokrotny. W nawiasach podano wartości bezwzględne.	33
Wykres 15. W jaki sposób inicjuje Pan/Pani popularyzację wiedzy o archeologii i dziedzictwie archeologicznym?	33
Wykres 16. Kto jest głównym odbiorcą Pana/Pani działań popularyzacyjnych?	35
Wykres 17. Do jakiej grupy wiekowej najczęściej kieruje Pan/Pani działania popularyzatorskie?	36
Wykres 18. Czy firma lub instytucja, w której Pan/Pani pracuje prowadzi działania popularyzujące wiedzę o archeologii i dziedzictwie archeologicznym:	39
Wykres 19. Czy firma lub instytucja, w której Pan/Pani pracuje, wspiera Pana/Panią w działaniach popularyzatorskich dot. wiedzy o archeologii i dziedzictwie archeologicznym?	40
Wykres 20. Kto Pana/Pani zdaniem powinien finansować popularyzowanie wyników badań przedinwestycyjnych?	42
Wykres 21. Czy uważa Pan/Pani, że istnieje potrzeba wprowadzenia:	43
Dotychczasowe działania popularyzatorskie finansowane są głównie przez inwestorów prywatnych i publicznych.	50
Z badania wynika, że finansowanie popularyzowania wyników badań przedinwestycyjnych powinno być zapewnione przede wszystkim przez instytucje publiczne, w tym organy państwowe.	50
Za finansowanie obowiązkowej popularyzacji wiedzy o archeologii odpowiedzialne powinny być przede wszystkim instytucje zlecające badania, państwowe, grantodawcze, a dopiero później inwestorzy czy pozostałe instytucje skupiające archeologów.	50

VII. ZAŁĄCZNIKI

ZAŁĄCZNIK NR 1. KWESTIONARIUSZ ANKIETY CATI

Nr ankiety	Imię i Nazwisko Ankietera	Data wypełnienia kwestionariusza
---------------------	------------------------------------	--

KWESTIONARIUSZ BADANIA CATI

Dzień dobry nazywam się (.....). Na zlecenie Narodowego Instytutu Dziedzictwa realizuję badanie świadomości potrzeby i zakresu realizacji działań popularyzatorskich dotyczących dziedzictwa archeologicznego wśród archeologów. Dlatego zwracamy się do Pana/Pani z prośbą o udzielenie odpowiedzi na kilka pytań. W związku z prowadzonym badaniem gwarantujemy pełną poufność. Uzyskane od Pana/Pani informacje zostaną przekazane Instytutowi w formie zanonimizowanego raportu.

[Uwaga do Ankietera: Przeczytaj przy pytaniach wszystkie możliwe odpowiedzi. Informacje dla Ciebie są podane kursywą. Odpowiedzi respondenta zaznaczaj po prawej stronie na szarym polu. Jeżeli masz podane cyfry (kody odpowiedzi) to zaznacz odpowiednią cyfrę kółkiem. Jeżeli masz puste pole „.....” sam wpisz odpowiednią liczbę. W pytaniach otwartych wpisz tylko te informacje, o które pytasz. Nie wpisuj całej odpowiedzi. Na większość pytań żądaj jednej odpowiedzi. Jeśli respondent może udzielić więcej niż jednej odpowiedzi - zostało to zaznaczone w pytaniu. Proszę uważać na reguły przejścia oznaczone „→”, które odsyłają do odpowiedniego pytania].

M. METRYCZKA

M1	Proszę podać swój wiek w przedziale: 1. 24-34 2. 35-45 3. 46-56 4. 57-67 5. Pow. 67	1. 2. 3. 4. 5.
M2	Proszę wskazać swoją płeć: 1. Mężczyzna 2. Kobieta 3. Inna	1. 2. 3.
M3	Ile lat pracuje Pan/Pani jako archeolog? <i>[pytanie o staż pracy w branży archeologicznej]</i>	1.
M4	Jaki posiada Pan/Pani stopień naukowy? 1. magister 2. doktor	1. 2.

	3. doktor habilitowany 4. profesor nadzwyczajny ⁵ 5. profesor zwyczajny	3. 4. 5.
M5	Proszę wskazać miejsce Pana/Pani zatrudnienia. <i>[Ankieter: Respondent może wskazać więcej niż jedną odpowiedź]</i> 1. firma prywatna 2. uczelnia 3. inna instytucja naukowa 4. muzeum 5. inna instytucja kultury 6. służby konserwatorskie 7. NGO – organizacja pozarządowa (np. fundacja, stowarzyszenie, inne?) 8. Inne, jakie?	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.
M6	Jak często uczestniczy Pan/Pani w badaniach terenowych? 1. nie uczestniczę 2. rzadziej niż raz w roku 3. raz w roku 4. częściej niż raz w roku	1. 2. 3. 4.
M7	Z jakich źródeł finansowane są badania, w których bierze Pan/Pani udział? <i>[Ankieter: Respondent może wskazać więcej niż jedną odpowiedź]</i> 1. dotacje i granty 2. środki publiczne instytucji prowadzących badania (np. uczelni lub muzeów) 3. inwestorzy publiczni 4. inwestorzy prywatni 5. inne, jakie? 6. nie wiem <i>[Ankieter: nie czytaj od razu, zaznacz, jeśli respondent nie będzie faktycznie wiedział]</i>	1. 2. 3. 4. 5. 6.
PYTANIA		
<i>[Ankieter: Przeczytaj respondentowi przed zadaniem kolejnych pytań]</i> Przez popularyzację wiedzy o archeologii rozumiemy realizowane różnymi sposobami dzielenie się z niearcheologami wiedzą na tematy zw. z archeologią, jak np.: metody i definicje; rodzaje zabytków i stanowisk archeologicznych, obraz przeszłości uzyskany na podstawie badań archeologicznych; wyniki badań konkretnego stanowiska archeologicznego; wartość, znaczenie i potencjał dziedzictwa archeologicznego, zasady jego ochrony itp.		
A1	Czy wg Pana/Pani wiedza o archeologii jest popularyzowana w Polsce w stopniu wystarczającym? 1. TAK Jeśli TAK, to uzasadnij: 2. NIE Jeśli NIE, to dlaczego tak Pan/Pani uważa?	1. 2.
A2	Czy czuje się Pan/Pani zobowiązany/a do popularyzacji wiedzy na temat: 1. stanowisk, które Pan/Pani bada osobiście lub którymi się Pan/Pani interesuje?	1.

⁵ Nazwa stopnia naukowego użyta w kwestionariuszu ankiety powinna brzmieć „profesor uczelni” i dlatego w raporcie zostało użyto właściwego nazewnictwa.

	a. TAK b. NIE 2. ogólnej wiedzy o dziedzictwie archeologicznym i zasadach postępowania z nim? a. TAK b. NIE	2. 3. 4.
A3	Kto powinien Pana/Pani zdaniem popularyzować w społeczeństwie wiedzę na temat wyników badań, archeologii i dziedzictwa archeologicznego? <i>[Ankieter: Respondent może wskazać więcej niż jedną odpowiedź]</i> 1. wszyscy archeolodzy 2. archeolodzy – muzealnicy 3. archeolodzy terenowi 4. służby konserwatorskie 5. instytucje kultury 6. dziennikarze 7. inni, kto?	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.
A4	Czy wie Pan/Pani, w jaki sposób popularyzować wiedzę o archeologii i dziedzictwie archeologicznym? 1. zdecydowanie wiem 2. raczej wiem 3. ani wiem, ani nie wiem 4. raczej nie wiem 5. zdecydowanie nie wiem Odp. 1-2: W jaki sposób zdobył/a Pan/Pani wiedzę na ten temat? Odp. 3-5: Skąd chciał(a)by się Pan/Pani tego dowiedzieć? 1. na szkoleniu 2. podczas kursu 3. na studiach podyplomowych 4. w trakcie praktyk, staży 5. z podręczników/poradników 6. w inny sposób, jaki?	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.
A5	Jaka jest Pana/Pani opinia na temat budowy rekonstrukcji jako metody popularyzacji wiedzy o archeologii i dziedzictwie archeologicznym? <i>[Pytanie otwarte]</i>	1.
A6	Czy uważa Pan/Pani, że rekonstrukcje budowane na stanowiskach archeologicznych są skuteczniejszym sposobem popularyzacji wiedzy o archeologii i dziedzictwie archeologicznym niż te usytuowane poza obszarem stanowiska? 1. TAK – dlaczego? 2. NIE – dlaczego? 3. Nie mam zdania na ten temat <i>[Ankieter: nie czytaj od razu, zaznacz, jeśli respondent nie będzie faktycznie wiedział]</i>	1. 2. 3.
A7	Jak Pana/Pani zdaniem działania poszukiwaczy wpływają na popularyzowanie archeologii i dziedzictwa archeologicznego? <i>[Pytanie otwarte]</i>	1.

A8	Czy Pan/Pani popularyzuje wiedzę nt. archeologii i dziedzictwa archeologicznego? 1. TAK → <i>Przejdźcie do pyt. grupy B: B1 itd.</i> 2. NIE, dlaczego? → <i>Przejdźcie do pyt. A9</i>	1. 2.
B1	Co najczęściej popularyzuje Pan/Pani wśród niearcheologów? [Ankieter: Respondent może wskazać więcej niż jedną odpowiedź] 1. wyniki swoich badań, 2. archeologię jako naukę, 3. wartość i znaczenie dziedzictwa archeologicznego, 4. potrzebę i zasady ochrony dziedzictwa archeologicznego, 5. obowiązujące przepisy dotyczące ruchomych i nieruchomych zabytków archeologicznych	1. 2. 3. 4. 5.
B2	W jaki sposób inicjuje i prowadzi Pan/Pani popularyzację wiedzy nt. archeologii i dziedzictwa archeologicznego? [Ankieter: Respondent może wskazać więcej niż jedną odpowiedź] 1. poprzez zawiadomienie lokalnych instytucji (szkół, instytucji kultury, lokalnych władz, mieszkańców) o prowadzonych w regionie badaniach archeologicznych 2. zamieszczam informacje na FB, Instagramie i innych platformach społecznościowych o prowadzonych badaniach i ich wynikach 3. zakładam i prowadzę stronę internetową 4. prowadzę bloga 5. piszę artykuły do lokalnej prasy 6. w inny sposób, jaki?	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.
B3	Kto jest głównym odbiorcą Pana/Pani działań popularizacyjnych? [Ankieter: Respondent może wskazać więcej niż jedną odpowiedź] 1. uczestnicy dni otwartych na wykopaliskach, 2. pojedynczy odwiedzający (poza dniami otwartymi) 3. grupy zorganizowane (szkoły, centra kultury itp.) 4. mieszkańcy regionu, w którym były prowadzone badania 5. turyści 6. zwiedzający muzeum 7. uczestnicy festynów, festiwali 8. odbiorcy wirtualni (użytkownicy mediów społecznościowych) 9. inne osoby, jakie?	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.
B4	Do jakiej grupy wiekowej najczęściej kieruje Pan/Pani działania popularizatorskie? 1. Dzieci (0-12 lat) 2. Młodzież (13-18 lat) 3. Dorośli (osoby w wieku produkcyjnym/aktywne zawodowo) 4. Seniorzy (osoby w wieku emerytalnym/poprodukcyjnym/65+) 5. Innej, jakiej?	1. 2. 3. 4. 5.
B5	Jakie są efekty Pana/Pani działań popularizatorskich? 	1.
B6	Na podstawie swoich dotychczasowych doświadczeń w pracy archeologa, jakie formy popularyzacji są Pana/Pani zdaniem najbardziej skuteczne, a jakie	

	najmniej? [Ankieter: muszą podać przynajmniej 2 formy, jedna najbardziej skuteczna a druga najmniej skuteczna]	1. 2.
	1. 2.	
B7	Jakie środki/zabiegi/metody Pan/Pani stosuje, aby Pan/Pani opowieść o archeologii była zrozumiała dla niearcheologów? [Pytanie otwarte]	1.
B8	Jakie środki/zabiegi/metody Pan/Pani stosuje, aby Pan/Pani opowieść o archeologii była interesująca dla niearcheologów [Pytanie otwarte],.....	1.
A9	Czy firma lub instytucja, w której Pan/Pani pracuje prowadzi działania popularyzujące wiedzę o archeologii i dziedzictwie archeologicznym: 1. według ustalonej strategii? 2. w formie spontanicznych działań? 3. w ogóle nie prowadzi takich działań → Przejdźcie do A10, pomijając B9	1. 2. 3.
B9	Czy firma lub instytucja, w której Pan/Pani pracuje, wspiera Pana/Panią w działaniach popularyzatorskich dot. wiedzy o archeologii i dziedzictwie archeologicznym? 1. NIE 2. TAK – w jaki sposób? Która tak, a która nie? [Ankieter: przy odpowiedzi wielokrotnej w M5, tylko jeśli w A9 padnie odp. 1 lub 2]	1. 2. 3.
A10	Kto Pana/Pani zdaniem powinien finansować popularyzowanie wyników badań przedinwestycyjnych? 1. Inwestor 2. Wykonawca badań archeologicznych 3. Inni, kto?	1. 2. 3.
A11	Czy uważa Pan/Pani, że istnieje potrzeba wprowadzenia: 1. Metod popularyzacji archeologii i dziedzictwa archeologicznego do programów nauczania studentów? a. TAK b. NIE 2. Obowiązku przygotowania krótkich tekstów popularnych podsumowujących wyniki prowadzonych badań archeologicznych? a. TAK b. NIE 3. Obowiązku podejmowania działań popularyzatorskich dostosowanych do specyfiki prowadzonego projektu badawczego? a. TAK b. NIE	1. 2. 3. 4. 5. 6.
A12	Kto Pana/Pani zdaniem powinien finansować taką obowiązkową popularyzację? [Pytanie otwarte]	1.
P1	Czy na koniec czy chciał(a)by Pan/Pani coś dodać? [Pytanie otwarte]	1.

[Ankieter: Serdecznie dziękuję za poświęcony nam czas].